

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TELAFİ VE ETKİNLİK HİPOTEZLERİNİN KEİ İÇİN
GEÇERLİLİĞİNİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aleyna ERASLAN

OCAK-2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**TELAFİ VE ETKİNLİK HİPOTEZLERİNİN KEİ İÇİN
GEÇERLİLİĞİNİN ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aleyna ERASLAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kenan ÇELİK

OCAK-2025

TRABZON

ONAY

Aleyna ERASLAN tarafından hazırlanan “Telafi ve Etkinlik Hipotezlerinin KEİ için Geçerliliğinin Analizi” adlı bu çalışma 26.03.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Kenan ÇELİK	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Murat Can GENÇ	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Türker BATMAZ	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Aleyna ERASLAN

20.01.2025

ÖNSÖZ

Çalışma sürecimin her aşamasında akademik birikimiyle her türlü desteğini sunan, kişiliğini örnek aldığım değerli danışman hocam Prof. Dr. Kenan ÇELİK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın ekonometrik analiz aşamasında tecrübelerini samimiyetle paylaşarak yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Aslı AHLAT'a teşekkürü borç bilirim.

Hayatım boyunca her zaman yanımda olan, evladı olmaktan gurur duyduğum, maddi ve manevi en büyük destekçim canım babam Ergün ERASLAN'a, beni bugünlere getiren, fedakârlık ve sabır gösteren kıymetli annem Hilal ERASLAN'a, varlıkları ile hayatımı anlamlı kılan abim Ömer ERASLAN'a ve kardeşim Rüveyda ERASLAN'a teşekkür ederim.

Ocak, 2025

Aleyna ERASLAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TELAfi VE ETKİNLİK HİPOTEZLERİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ.....	3-12
1.1. Telifi Hipotezi	3
1.1.1 Telifi Hipotezinin Argümanları.....	5
1.1.1.1. Ekonomik Güvensizlik.....	6
1.1.1.2. Ekonomik Oynaklık	6
1.1.1.3. Gelir Dağılımının Bozulması	7
1.2. Etkinlik Hipotezi	8
1.2.1. Etkinlik Hipotezinin Dayandığı Temel Varsayımlar	9
1.2.1.1. Denk Bütçe Yaklaşımı	9
1.2.1.2. Vergi Maliyeti Yaklaşımı.....	9
1.2.2. Etkinlik Hipotezinin Temel Argümanı: Vergi Rekabeti	12

İKİNCİ BÖLÜM

2. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	13-26
2.1. KEİ Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri	14
2.2. KEİ Ülkelerinin Dış Ticaret Göstergeleri	15
2.3. KEİ'nin Kamu Harcamaları ve Ticari Açıklık Oranları	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TELAFİ VE ETKİNLİK HİPOTEZLERİ ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR	27-33
3.1. Literatür Taraması.....	27

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TELAFİ VE ETKİNLİK HİPOTEZLERİNİN KEİ İÇİN GEÇERLİLİĞİNİN İNCELENMESİ	34-44
4.1. Veri Seti ve Model	34
4.1.1. Veri Seti	34
4.1.2. Ekonometrik Model	34
4.2. Ekonometrik Yöntem	35
4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	35
4.2.2. Homojenlik Testi.....	36
4.2.3. CADF Birim Kök Testi.....	37
4.2.4. Westerlund Eşbütünleşme Testi.....	38
4.2.5. Panel AMG Tahmincisi	39
4.2.6. Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi.....	40
4.3. Ampirik Bulgular	40
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	45
KAYNAKÇA	48
EKLER.....	54
ÖZGEÇMİŞ.....	62

ÖZET

Küreselleşme, ulusal sınırların neredeyse ortadan kalktığı günümüz dünyasında, dinamik yapısıyla dünya ülkelerini ekonomik, sosyal ve siyasi yönden etkileyen bir süreçtir. Dışa açık hale gelen ülkeler karşılaşılabilecekleri riskleri önlemek amacıyla kamusal müdahaleleri artırmıştır. Telafi ve Etkinlik Hipotezi ticari açıklık ile kamu harcamaları arasındaki bu ilişkiyi anlamlandırmak için iktisat literatüründe kabul görmektedir.

Bu tez çalışmasında KEİ için telafi ve etkinlik hipotezlerinin geçerliliği test edilmiştir. 2000-2022 dönemi yıllık verileri baz alınarak Westerlund (2007) panel eşbütünleşme yöntemi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Uzun dönem katsayıların hesaplanmasında Genişletilmiş Ortalama Grup Tahmincisi (AMG) kullanılmıştır. AMG tahmincisinden elde edilen sonuçlar; Gürcistan, Moldova ve Sırbistan'da telafi hipotezinin, Türkiye, Romanya, Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan'da ise etkinlik hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna ve Kuzey Makedonya için anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Son olarak değişkenler arasında tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Telafi Hipotezi, Etkinlik Hipotezi, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Globalization is a process that affects countries economically, socially, and politically, with its dynamic structure in today's world, where national borders have almost disappeared. Open countries have increased government interventions to prevent the risks they may face. The Compensation and Efficiency Hypothesis is approved in the economic literature to make sense of this relationship between trade openness and government expenditures.

This study analyzed the validity of the compensation and efficiency hypotheses for BSEC. Analysis was carried out using the Westerlund (2007) panel cointegration method, based on annual data for the period 2000-2022. Augmented Mean Group Estimator (AMG) was used to calculate long-term coefficients. Results from AMG estimator; It has been shown that the compensation hypothesis is valid in Georgia, Moldova and Serbia, and the efficiency hypothesis is valid in Türkiye, Romania, Russia, Bulgaria and Greece. On the other hand, no significant relationship could be detected for Albania, Azerbaijan, Armenia, Ukraine and North Macedonia. Finally, it is concluded that there is one-way causality between the variables.

Keywords: Black Sea Economic Cooperation, Compensation Hypothesis, Efficiency Hypothesis, Panel Data Analysis

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	KEİ Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri (2022)	14
2	Değişkenlere Ait Bilgiler	34
3	Yatay Kesit Bağımlılığı Testi ve Homojenlik Sonuçları	41
4	KH Değişkenine Ait CADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	41
5	TA Değişkenine Ait CADF Birim Kök Testi Sonuçları	42
6	Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	43
7	KEİ Ülkelerine Ait Panel AMG Uzun Dönem Katsayılar Sonuçları.....	43
8	KEİ Ülkelerine Ait Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Test Sonuçları	44

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Cameron’a Göre Dışa Açıklık ile Kamu Büyüklüğü Arasındaki İlişki.....	5
2	KEİ Üye ve Gözlemci Ülkeler Haritası	13

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Arnavutluk'un Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022).....	15
2	Azerbaycan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022).....	16
3	Bulgaristan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)	16
4	Ermenistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022).....	17
5	Gürcistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)	17
6	Kuzey Makedonya'nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022).....	18
7	Moldova'nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)	18
8	Romanya'nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)	19
9	Rusya'nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022).....	19
10	Sırbistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022).....	20
11	Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)	20
12	Ukrayna'nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022).....	21
13	Yunanistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022).....	21
14	KEİ'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)	22
15	Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı (% , 2000 - 2022).....	23
16	Ticari Açıklığın GSYİH İçerisindeki Payı (% , 2000 - 2022).....	25

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
AMG	: Arttırılmış ortalama grup tahmincisi
ARDL	: Otoresif Gecikmesi Dağıtılmış Model
CADF	: Yatay Kesit Genişletilmiş Dickey Fuller
CCE	: Genişletilmiş Ortalama Grup Tekniğı
CIPS	: Genişletilmiş LM Pesaran ve Shin
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
FMOLS	: Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
LM	: Lagrange Çarpanı
MINT	: Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye Ülkeleri
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SSCB	: Sovyetler Birliği
SURADF	: Seemingly Unrelated Regression Augmented Dickey-Fuller
USD	: Amerikan Doları

GİRİŞ

Dünya ekonomik tarihine bakıldığında küreselleşme olgusu, ilk olarak Sanayi Devrimi'nin sonu sayılan 1840'tan 1914'teki Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde ortaya çıkmıştır. Ancak asıl küreselleşmenin başladığı dönem İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Çünkü savaş sonrası dönemde gelişen teknolojik altyapı, ülkeler arasındaki entegrasyonun artmasıyla sınırların kalkmasına ve küreselleşme olgusunun yoğunlaşmasına olanak sağlamıştır. 1980'li yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve çok uluslu şirketlerin küresel ölçekteki etkinliklerini yoğunlaştırmaları, ekonomik küreselleşmenin ivme kazanmasında belirleyici unsurlar olmuştur.

Küreselleşmenin her geçen gün hız kazanmasıyla dünya çapındaki ticaret hacmi de önemli ölçüde artmıştır. Bu gelişmelerle birlikte dışa açılan ülke ekonomileri, refah kaybına ve artan dış risklerin şok etkisine uğramamak için kamu harcamaları ile doğacak olan riskleri telafi etme politikasının uygulanmasını gündeme getirmiştir. Küreselleşmenin devletin maliye politikaları üzerindeki yansımaları, özellikle kamu harcamalarının düzeyi ve bileşimi açısından, literatürde sıklıkla telafi hipotezi ve etkinlik hipotezi çerçevesinde analiz edilmektedir. Birbirine zıt olan bu kavramlardan telafi hipotezi, ticari açıklık arttıkça kamu harcamalarının arttığını savunurken etkinlik hipotezi iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu savunmaktadır.

Bu doğrultuda, söz konusu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) üyesi ülkeler açısından, 2000-2022 dönemine ilişkin olarak telafi ve etkinlik hipotezlerinin geçerliliğini ampirik yöntemlerle test etmektir. Her ne kadar söz konusu hipotezler üzerine farklı ülke grupları ve dönemler için çok sayıda ampirik çalışma gerçekleştirilmiş olsa da, KEİ üyesi ülkeleri kapsayan sistematik bir analiz literatürde henüz yer almamaktadır. Bu yönüyle, çalışma hem bölgesel düzeyde özgün bir boşluğu doldurmayı hem de küreselleşmenin kamu harcamaları üzerindeki etkilerine ilişkin literatüre ampirik katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Söz konusu amaç, yöntem ve değişkenler çerçevesinde dört bölümde incelenen bu tez çalışmasının birinci bölümünde, küreselleşmenin kamu harcamaları üzerindeki etkisine ilişkin geliştirilen telafi ve etkinlik hipotezleri açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde KEİ ülkelerine dair bilgiler yer almaktadır. KEİ'nin kuruluş süreci, güncel ekonomik göstergeleri ve her bir üye devletin, birliğin kuruluşundan günümüze dış

ticaret durumu tablo ve grafikler yardımıyla incelenmiştir. Buna ek olarak, ticari açıklık ve kamu harcamalarının 2000-2022 yılları arasındaki veri hareketliliği ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, literatürde telafi ve etkinlik hipotezlerinin temel değişkenleri olarak kabul edilen ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalara yer verilmiştir. 1978 yılında Cameron'un çalışmasıyla başlayan literatür, 2022 yılına kadar detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise öncelikle veri seti, model ve analizlerde kullanılan ekonometrik yöntem teorik olarak tanıtılmıştır. Daha sonra Dünya Bankası veri sayfasından temin edilen 2000-2022 dönemi yıllık verileri kullanılarak ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişki panel eşbütünleşme yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu amaçla Westerlund'un (2007) eşbütünleşme testi, değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığını belirlemek için kullanılmıştır. Ardından Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) tahmincisi ile uzun dönem katsayılar hesaplanmış ve değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012)'nin panel nedensellik testi kullanılmıştır. Son olarak, analiz bulguları ve bulguların genel değerlendirmesi sunularak çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TELAFİ VE ETKİNLİK HİPOTEZLERİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ

Küreselleşmenin bir göstergesi olan ticari açıklığın kamu harcamalarını etkileyip etkilemediği telafi ve etkinlik hipotezleri bağlamında tartışılmaktadır (Garrett ve Mitchell, 2001: 145-177).

Kamu harcaması ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi inceleyen hipotezler göz önüne alındığında, Rodrik (1997) tarafından geliştirilen telafi hipotezi, bu iki değişken arasındaki ilişkiyi talep yönlü olarak incelemiştir. Buna karşılık, Cusack'ın (1997) geliştirdiği etkinlik hipotezi ise, kamu harcamalarının ticari açıklık karşısında nasıl bir uyum süreci geçirdiğini arz yönlü bir bakış açısıyla değerlendirmektedir (Altay ve Aysu, 2013: 133).

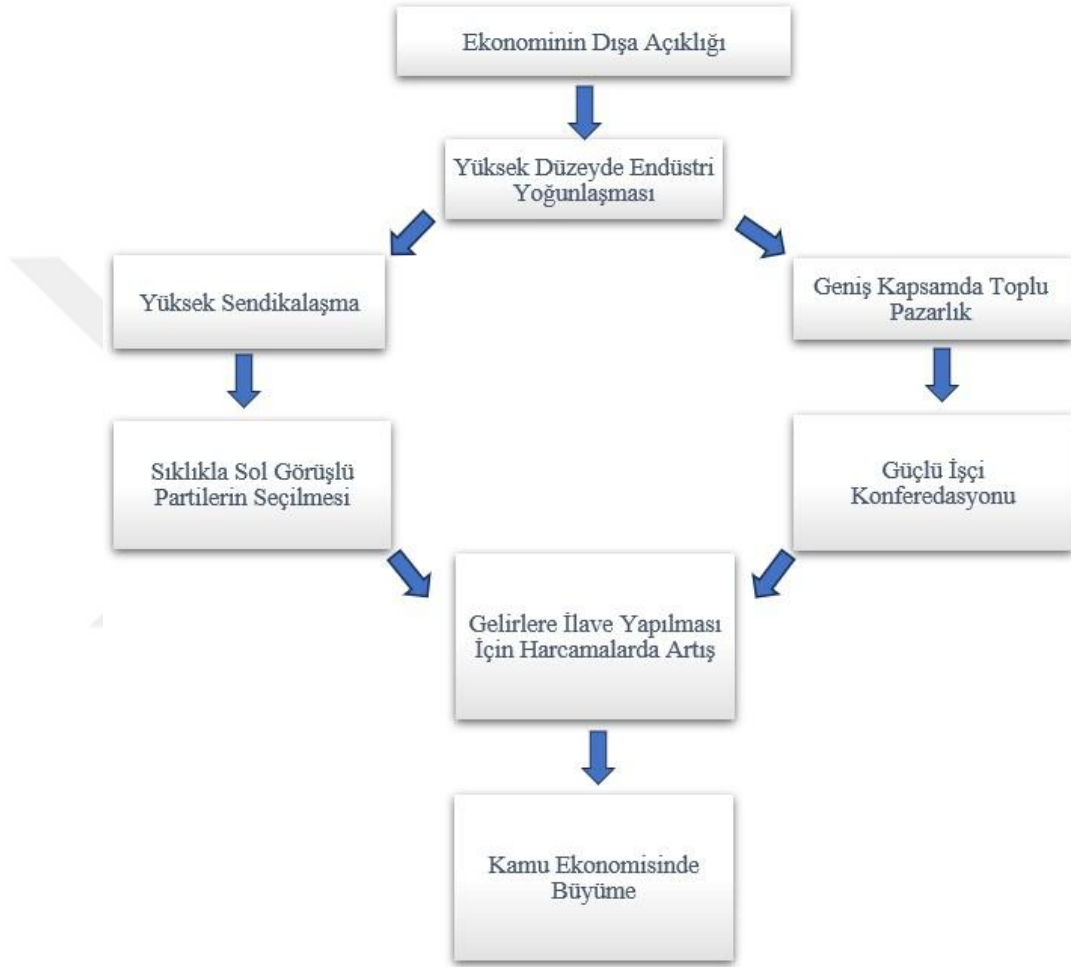
1.1. Telafi Hipotezi

Gelişmekte olan ülkeler, küreselleşme sürecinde çeşitli mali ve ticari serbestleşme yöntemlerini kullanarak kalkınma süreçlerinde hız kazanabilmektedir. Bununla birlikte bu süreç içerisinde toplumun bazı kesimlerinde refah kaybı oluşabilmektedir. Küreselleşme, etkinlik ve adalet arasındaki çatışmaya ilişkin olarak telafi hipotezini ortaya koymaktadır. Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği ekonomik dalgalanmalar ve refah dağılımındaki bozulmalar, toplumsal düzeyde kamu hizmetlerine olan talebin artmasına neden olabilmektedir. Bu çerçevede devletler, küresel entegrasyonun yol açtığı refah kayıplarını azaltmak ve sosyal istikrarı korumak amacıyla kamu harcamalarını artırma yoluna gitmektedir. Dolayısıyla, artan küreselleşme dinamikleri karşısında devletin yeniden dağıtım işlevi ön plana çıkmakta; bu da devletin telafi edici bir aktör olarak daha belirgin bir rol üstlenmesine zemin hazırlamaktadır (Tuncer, 2016: 145).

Telafi hipotezi, küreselleşme devletin politika oluşturma mekanizmalarına yönelik talep etkilerini açıklar. Ülkelerin gün geçtikçe bütünleşmesi ve dışa açılmasıyla beraber hane halkı dış tehditlere giderek daha fazla maruz kalmaktadır. Bu nedenle devletler, dış tehditlerin neden olduğu kayıpları, başta sosyal refah olmak üzere kamu harcamalarını artırarak telafi edici politikalar geliştirme yoluna gitmektedir (Rodrik, 1998: 997-1032; Gemmell vd., 2008: 151-171).

Cameron (1978), ticari açıklık ile kamu harcamaları arasındaki pozitif ilişkinin varlığını ilk öne süren kişi olarak bu ilişkiyi bazı yerel faktörler ile aşağıdaki şekil yardımıyla açıklamıştır (Cameron, 1978: 1256).

Şekil 1. Cameron’a Göre Dış Açıklık ile Kamu Büyüklüğü Arasındaki İlişki

Kaynak: (Cameron, 1978: 1256)

Cameron dışa açık ekonomiye sahip ülkelerin endüstriyel yoğunlaşmasının yüksek düzeyde olduğunu vurgulamıştır. Sanayileşmenin yoğun olduğu ülkelerde bu durum işveren ve işçi örgütlerinin oluşumunu kolaylaştırmaktadır. Sendikalaşma oranının yükselmesi ile sol görüşlü siyasi partilerin seçilme sıklığını artırmaya eğiliminde olacaktır bu yüzden Cameron, sendikal örgütlenmenin güçlendirilmesinin daha güçlü bir sendika federasyonunun önünü açacağını savunmuştur. Bu durum, dışsal riski azaltmaya yönelik sosyal güvenlik, emekli maaşı, işsizlik sigortası gibi transfer harcamalarının talebini artırmaktadır. Dolayısıyla dışarıya açılmanın getirdiği dış risklerin azaltılmasına yönelik uygulanacak politikalar ile kamu sektörünün ekonomideki payı artacaktır (Cameron, 1978: 1243-1248).

Rodrik, Cameron'un araştırmalarının geliştirilmesine destek veren ve katkıda bulunan bir diğerk düşünür olarak OECD üye ölkelerinde kamu harcamaları ile ticari açıklık arasında güçlü bir pozitif ilişki tespit etmiş ve bu ilişki literatürde telafi hipotezi olarak desteklenmiştir.

Dışa açık ekonomiler, küresel piyasa çalkantılarına daha fazla maruz kalmaktadır. Ölkeler dış şoklardan ciddi şekilde etkilendiğinden, hükümet ekonomik kaynakların çoğunun yönetimini üstlenerek riskleri azaltabilmektedir. Böylece, açık ekonomiye sahip ölkeler daha hızlı büyüyebilmektedir (Rodrik, 1998: 997-1032).

Telafi hipotezi aynı zamanda kamu harcamalarındaki yapısal değışikliklerin ortaya çıkmasını da etkilemektedir. Bu durum, kamu sektörü harcamalarının sosyal harcamalara doğru değışme eğilimi olduğunu ortaya koymaktadır. Buna neden olan durum ise daha az hareketli olan emek gibi üretim faktörlerinin, sermaye gibi hareketli faktörlere göre küreselleşme sürecine daha duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, devlet ekonomik bir birim olarak, istikrar sağlama sorumluluğı gereğı harcamalarını dış risklere karşı savunmasız sektörleri korumaya yönlendirmiştir (Klien vd., 2011: 571).

Dışa açık ekonomilerde kamu harcamalarının artış eğilimi iki temel faktörün belirleyici etkisi altında şekillenmektedir. Birincisi, ticari dışa açıklığın vergilemenin iç maliyetini azaltması nedeniyle kamu harcamalarını artırmasıdır. İkincisi ise sigorta talepleridir. Çünkü ekonominin dışa açılmasıyla karşılaştığı risklerin en aza indirilmesi için sigorta yapılması, dolayısıyla kamu harcamalarının artırılması gerekmektedir. Sonuç olarak ticari açıklık arttıkça bununla birlikte kamu harcamaları da artacaktır (Epifani ve Gancia, 2009: 630-631).

1.1.1 Telafi Hipotezinin Argümanları

Telafi hipotezi, küreselleşme sürecinde olan ölkelerin kamu harcamalarının artışını, başta ekonomik güvensizlik, ekonomik oynaklık ve gelir dağılımındaki bozulmalar olmak üzere bir dizi faktöre dayandırmaktadır. Bu etkenler, halkın büyük bir kısmında oluşan ekonomik kayıpların, devlet tarafından tazmin edilmesi gerektiğı yönünde güçlü taleplerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ayrıca bireyler gelecekte yaşanabilecek şoklara maruz kalmamak adına öncesinde riskleri hafifletici adımlar atılmasını devletten talep etmektedir. Dolayısıyla telafi hipotezi, küreselleşmenin etkisiyle ticari açıklığın kamu harcamalarına olan yansımısını, siyasi karar alma süreçlerinin talep yönüne odaklanarak ele almaktadır (Altay ve Aksu, 2013: 135).

1.1.1.1. Ekonomik Güvensizlik

Ekonomik güvensizlik kavramı, yaşamın çeşitli alanlarını kapsamı nedeniyle araştırmacılar arasında bu kavram için ortak ve net bir tanım mevcut değildir. Çünkü bu tanımlamalar, geçmiş deneyim ve uygulamaların karşılaştırılmasından türetildiği için olumlu bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Ekonomik güvensizlik, toplumun ekonomi hakkında gelecekle ilgili rasyonel beklendiğinin olumsuz yönde olması olarak tanımlanabilir. Toplumun ekonomik risklere karşı yeterli kaynak ve güçten yoksun olması ve bu risklerle mücadele etmek için üstlenilen maliyetler, ekonomik güvensizlik durumunun oluşmasına yol açmaktadır. (United Nations, 2008: 6). Ekonomik güvensizlik, daha özel bir açıdan bakıldığında, bireylerin gelecekteki ekonomik zorluklarla karşılaşma olasılığına yönelik hissettikleri algılar olarak tanımlanabilir (Dominitz ve Manski, 1997: 261-287).

Bireylerin, devletin ürettiği mal ve hizmetleri satın alma gücüne sahip olmaması durumu da ekonomik güvensizlik olarak adlandırılmaktadır. Bireylerin geçimlerini sürdürebilmesi ve ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri temin edebilmesi, gelir kaynağına sahip olmalarıyla doğrudan bağlantılıdır. Dünyadaki birçok toplumda bireylerin geçim kaynağı temettü ve hisse senedi gibi sermaye gelirlerinden değil de, beden gücünün daha fazla olduğu emek gelirlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla ekonomik güvensizlik, işgücü piyasasında meydana gelen dengesizliklerin etkisiyle ortaya çıkan ücret ve istihdam dalgalanmalarından kaynaklanmaktadır (Anderson ve Gascon, 2007: 3; Scheve ve Slaughter, 2002: 6).

Ekonomik güvensizliği en aza indirmek için devletin kamu harcamalarını artırması, bu konunun dikkat çekmesinin ana nedenidir. Refah devletinin temel hedeflerinden biri, ekonomik güvensizliği azaltmaktır. Birçok sanayileşmiş ülkede sosyal güvenlik harcamaları kamu harcamaları içerisinde büyük paylar teşkil etmektedir (Osberg, 1998: 4).

1.1.1.2. Ekonomik Oynaklık

Telafi hipotezinin bir diğer temel argümanı, ekonomik oynaklık olgusudur. Ekonomik oynaklık, piyasalarda istikrarsızlık yaratarak, hükümetin bu durumu dengelemek amacıyla müdahalede bulunmasını gerektiren bir olgudur. Bu oynaklık, genellikle ekonomik belirsizlikler, finansal krizler veya yatırımcı beklentilerindeki ani değişimlerle tetiklenen ve kısa bir zaman diliminde bir menkul kıymetin fiyatında ya da genel piyasa seviyesinde meydana gelen dalgalanmalardır (İMKB, 2010).

Ekonomik oynaklık, değişkenlik ve belirsizlik olmak üzere iki temel unsura dayanmaktadır. Değişkenlik, piyasada meydana gelen tüm hareketleri ifade ederken; belirsizlik, bilinmeyen piyasa

hareketlerini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bireyler, şirketler ve politikacılar genellikle öngörülebilir oynaklıkla başa çıkmak için daha donanımlıdır. Esasında öngörülemeyen değişkenlerle mücadele etmeye yönelik çalışmalar ile ilgilenmek daha önemlidir (Wolf, 2005: 48).

1.1.1.3. Gelir Dağılımının Bozulması

Küreselleşme sürecinde artan gelir eşitsizliği telafi hipotezinin bir diğer argümanıdır. Özellikle gelir dağılımında adaletin sağlanması ekonomi politikalarının temel amaçlarından biridir. Ülkede iç karışıklıkların önlenmesi ve refahın artırılması için gelir dağılımında adaletin sağlanması çok önemlidir (Altay ve Aksu, 2013: 136).

Ticari açıklığın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi, çoğunlukla iki faktörlü ve iki ülkeli Heckscher-Ohlin teorisi çerçevesinde açıklanmakta olup, bu teori ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin çeşitliliği ve bolluğu doğrultusunda ticaretin şekillendiğini savunmaktadır. Teoriye göre, bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, o üretim faktörünü yoğun olarak kullanan üretim dallarında uzmanlaşır ve karşılaştırmalı üstünlük elde eder, böylece bu üretim faktörüyle üretilebilecek malların ihracatçısı olacaktır. Aksi durumda üretim faktörüne kıt olarak sahip ise, bu üretim faktörüyle üretilebilecek malların ithalatçısı durumundadır (Çelik, 2015: 109).

Gelişmiş ülkeler yüksek vasıflı işgücüne sahipken, gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha düşük seviyededir. Gelişmişlik düzeyleri farklı iki ülke birbirleriyle olan ticaretinde, vasıflı işgücü arzının yüksek seviyede olduğu gelişmiş ülke karşılaştırmalı üstünlük elde ederek ürettiği ürünlerde uzmanlaşma elde ederken vasıfsız işgücünün ürettiği mal miktarında azalma gerçekleşmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde işgücüne ödenen ücretler artar, buna bağlı olarak ürün fiyatları yükselir dolayısıyla gelişmiş ülkelerde nitelikli ve niteliksiz işgücü ücretleri arasındaki fark daha belirgin hale gelir (Wood, 1998: 1465).

Ticari açıklık, vasıflı işgücüne ve bol miktarda sermayeye sahip ülkelerde daha fazla gelir eşitsizliğine yol açabilir. Vasıfsız işgücünün bol olduğu ülkelerde ise bu durum tam tersi olarak gelir eşitsizliğini azaltabilir. Bu nedenlerden dolayı küreselleşme gelişmiş ülkelerde gelir eşitsizliğini artırabilirken gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğini azaltabilir

(Garret, 2001:6).

Doğrudan yabancı yatırımlar, niteliksiz işgücünün yüksek olduğu ülkelerde yeni iş alanları yaratmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeler ekonomik durgunlukla karşı karşıya kaldığında, doğrudan sermaye çıkışları işsizliğin artmasına ve gelir dağılımında bozulmaya yol açabilmektedir. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerde sermaye akımları genellikle eşitsizliği azaltıcı bir işlev görürken,

gelişmekte olan ülkelerde tersine bir etkiye bulunarak sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir (Çelik ve Basdas, 2010: 353-370).

1.2. Etkinlik Hipotezi

Telafi hipotezini savunan Cameron (1978) ve Rodrik'in (1997) çalışmalarından sonra Cusack (1997) literatüre farklı bir perspektiften yaklaşarak önemli bir katkı sağlamıştır. Cusack (1997), ticari açıklık ile kamu harcamaları arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğunu savunmuştur. Bu bakış açısı literatürde “Etkinlik Hipotezi” olarak kabul görmektedir. Telafi hipotezinin tersine etkinlik hipotezi, küreselleşmenin siyasi karar alma süreçlerine etkisini arz yönünden ele almaktadır.

Etkinlik hipotezi çerçevesinde, küreselleşme, ekonomik etkinlik sağlama amacıyla kamu harcamalarını kısıtlamaktadır. Kamu harcamalarının büyük ölçüde vergilerle karşılandığı bir durumda, vergiler şirketlerin üretim maliyetlerini artıran ve rekabet güçlerini azaltan bir faktör olduğundan, şirketler devletler üzerinde baskı kurarak piyasalara müdahalelerini sınırlamak ve uluslararası pazardaki rekabet güçlerini artırmak istemektedirler (Borghi, 2009: 2-8).

Liberal iktisadi görüşün hâkim olduğu etkinlik hipotezi, dış ticaretteki artışa bağlı olarak kamu harcamalarının küçüldüğünü savunmaktadır. Kamu fonlarının artan marjinal maliyetleri, devletin temel kamu hizmetlerini sürdürebilmesi için sosyal harcamaları kısıtlama ihtiyacını doğurmaktadır. Küreselleşmenin ilerlemesiyle artan dış ticaret açıklığı, kamu harcamalarını azaltma yönünde etkilemektedir (Porto vd., 2016: 2-18).

Etkinlik hipotezi altında, küreselleşmenin devlet üzerinde iki önemli etkisi vardır. Birincisi, hükümetler mobil faktörler ve ürünler için rekabet içerisinde. Bu rekabet, harcamaları eğitim, öğretim, araştırma ve geliştirme ve altyapı gibi etkin kamu girdileri olarak görülebilecek olan özel sektöre kaydırmakta ve verimliliği artırmak için uluslararası taahhütlerle uyumlu kurumsal değişiklikler yapılmasını gerektirmektedir. Ancak sosyal güvenlik harcamaları, devlet gelirlerindeki düşüş ve genel hükümet hizmetleri harcamalarındaki artış nedeniyle düşük seviyede kalmaktadır. İkincisi, finansal sermaye ve nitelikli işgücünün daha fazla hareketlilik kazanması, diğer ülkelerin daha yüksek getiri sunması nedeniyle, bu unsurlardan elde edilen vergi gelirlerinde ciddi bir azalma meydana gelmektedir. Özellikle yüksek vergiler, sermayenin ve işgücünün hareketliliğini artırarak, sermayenin dış ülkelere kaymasına yol açmaktadır. Bu durum, ulusal ekonomilerde yalnızca sermayenin değil, aynı zamanda nitelikli işgücünün de yurtdışına gitmesiyle daha da belirginleşmektedir. Sonuç itibarıyla, nitelikli işgücünün göçü ve sermaye hareketliliğinin dışa yönelmesi, bir ülkenin uzun vadeli büyüme potansiyelini zayıflatmakta ve vergi tabanını daraltarak kamu gelirlerinde azalmaya yol açmaktadır. Bu durum, devletlerin kamu harcamalarını sürdürülebilir biçimde finanse etme kapasitesini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Dolayısıyla küreselleşen dünyada ülkeler yüksek vergilerin ekonomik maliyetine katlanamamaktadır (Tanzi, 2002: 116-127).

Küreselleşme sürecinde, ülkeler arasında vergi rekabetinin giderek daha fazla azaltma yönünde şekillendiği gözlemlenmektedir. Özellikle hareketli faktörlerden biri olan sermaye üzerindeki yüksek vergiler, yerli sermayenin daha yüksek getiriler sunan yabancı ülkelere kaymasına yol açmaktadır. Bu durum, sermayenin ulusal sınırları aşarak başka ülkelere yönelmesine ve dolayısıyla vergi gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak, ticari açıklık seviyesi yüksek olan ekonomilerde, vergi rekabetinin yoğunluğu ile kamu harcaması hacmi arasında bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu tür ekonomilerde, uluslararası rekabetin etkisiyle vergi oranlarının düşürülmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaşmakta ve bu da kamu harcamalarını sınırlayan bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle, ticari açıklık seviyesi yüksek ekonomilerdeki vergi rekabeti ile kamu harcaması hacmi ilişkilendirilmektedir (Erauskin, 2011: 233-253).

1.2.1. Etkinlik Hipotezinin Dayandığı Temel Varsayımlar

Etkinlik hipotezi, küreselleşmenin ekonomik dinamikler üzerindeki etkilerinin, kamu harcamalarının azalmasına yol açtığını savunmaktadır. Bu etki küreselleşmeyle artan vergi rekabetinin vergi gelirlerini azaltması ile açıklanabilmektedir. Denk bütçe ve vergi maliyeti yaklaşımları, etkinin meydana gelmesi için gerekli olan ana varsayımları oluşturmaktadır (Künç, 2022: 136)

1.2.1.1. Denk Bütçe Yaklaşımı

Bütçe yönetiminde öncelikli bir prensip olarak kabul edilen bütçe dengliği, mali karar alma süreçlerinin şekillenmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Her ne kadar pratikte bütçe dengliğinin tam anlamıyla sağlanması güç olsa da, bütçe hazırlık sürecinde bu ilke önemli bir referans noktası olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Birliği örneğinde görüldüğü üzere, parasal ve ekonomik birliğin etkin işleyişi, yalnızca birlik düzeyinde değil, aynı zamanda üye devletler nezdinde de bütçe disiplinine verilen önemle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, mali istikrarın sürdürülebilirliğini sağlamak temel hedef olarak belirlenmekte ve bütçe dengesi, ekonomik entegrasyonun başarısı açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, ekonomik denetim ve sürdürülebilir büyüme sağlama açısından belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Tügen, 2007: 44).

1.2.1.2. Vergi Maliyeti Yaklaşımı

Kamu harcamaları ve vergileme arasındaki ilişkiyi ele alan literatürde birden fazla farklı yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşım, vergiler ile kamu harcamalarının eş zamanlı bir şekilde değiştiğini öne süren mali senkronizasyon yaklaşımını temsil etmektedir. İkinci yaklaşım, kamu harcamalarındaki değişimlerin ardından vergilerin şekillendiğini ifade eden harcama-vergi ilişkisini

vurgulamaktadır. Kamu maliyesi literatüründe yer alan üçüncü yaklaşım, vergi gelirlerindeki dalgalanmaların kamu harcamaları üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu öne süren vergi-harcama yönlü nedensellik çerçevesine dayanmaktadır. Son olarak, harcamaların vergilerden bağımsız olduğunu ileri süren kurumsal farklılık yaklaşımı da literatürde yer almaktadır (Quintieri ve Belle, 1997: 209).

Mali senkronizasyon yaklaşımı, vergilendirme ile kamu harcamalarının karşılıklı olarak birbirini etkileyen ve aynı anda şekillenen bir dinamiğe sahip olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısına göre, devletin harcama ve gelir politikaları birbirinden bağımsız olarak değil, karşılıklı etkileşim içinde belirlenmekte ve bu dinamik süreç, mali karar alma mekanizmalarının yönünü tayin etmektedir. Bu bağlamda, vergileme ve kamu harcamalarındaki değişiklikler paralel bir şekilde meydana gelir (Aslan ve Taşdemir, 2009: 18). Kamu malları talebine ilişkin teorilerden hareketle şekillenen mali senkronizasyon yaklaşımı, seçmenlerin vergi oranları ve kamu harcamaları hakkında eş zamanlı kararlar aldığını ileri sürmektedir. Toplumun çeşitli gruplarının tercihleri, devletin sunacağı mal ve hizmetlerin türü ve miktarını belirlemekte önemli bir rol oynamaktadır. Burada, toplumun talep ettiği kamu mal ve hizmetlerinin kalitesi ile miktarı, devletin ekonomik ve mali politikalarını doğrudan şekillendiren unsurlar arasında yer alır. Ayrıca, mali senkronizasyon yaklaşımı, kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile paralel bir artış eğilimi gösterdiğini açıklayan Wagner Kanunu'nu da içerir. Bu kanun, gelir düzeyindeki artışların, kamu mal ve hizmetlerinin arzındaki yapısal özellikler nedeniyle, kamu harcamalarında orantısal olarak daha fazla artışa neden olduğunu savunur (Quintieri ve Belle, 1997: 209).

Harcama-vergi yaklaşımı, hükümetlerin öncelikle kamu harcamalarına dair kararlar aldığını ve bu harcamaların finansmanını sağlamak amacıyla vergi politikalarını buna göre şekillendirdiğini öne sürmektedir. Bu anlayışa göre, devletin mali politikaları, öncelikli olarak harcama ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak belirlenir, ardından bu harcamaların sürdürülebilirliği için gerekli olan vergi oranları ve kaynaklar belirlenir. Bu perspektif, Ricardocu Denklik teorisinin etkisiyle şekillenir. Barro (1979), bu çerçevede, kamu harcamalarındaki artışın, özellikle borçlanma yoluyla finanse edilmesi durumunda, gelecekte vergi artışlarına yol açacağını vurgulamıştır. Barro, aynı zamanda, Buchanan ve Wagner tarafından geliştirilen mali aldanma teorisinin geçerliliğini sorgulamış ve söz konusu teorisinin, devletlerin artan kamu harcamalarını finansman için kaçınılmaz olarak vergi artışlarına dönüştüreceği gerçeğini göz ardı ettiğini savunmuştur (Çavuşoğlu, 2008: 144). Harcama-vergi yaklaşımını destekleyen Peacock ve Wiseman, özellikle olağanüstü durumlar ve kriz zamanlarında artan kamu harcamalarının, hükümetlere vergi artışlarını meşrulaştırmak için bir gerekçe sunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, artan kamu harcamalarının, devletin mali yükümlülüklerini yerine getirebilmesi adına vergi oranlarının artırılmasına zemin hazırladığı, ve bu artışların zamanla kalıcı hale gelerek ekonomik yapının bir parçası haline geldiği görüşünü savunmuşlardır. Peacock ve Wiseman'ın bu teorisi, uzun vadede olağanüstü harcamaların hükümetlerin vergi yükünü kalıcı biçimde artırmasına yol açtığını öne sürerken, aynı zamanda bu

süreçlerin siyasi ve ekonomik açıdan nasıl meşrulaştırıldığını da ortaya koymaktadır (Westerlund vd., 2011: 885).

Vergi-harcama yaklaşımı, kamu maliyesi teorilerinde önemli bir yer tutmakta olup, vergi gelirleri ile kamu harcamaları arasında güçlü bir nedensel ilişkinin mevcut olduğunu savunmaktadır. Bu teori, vergi gelirlerindeki artışların, kamu harcamalarındaki artışı tetiklediğini ve bu ilişkinin yönünün, vergi gelirlerinden kamu harcamalarına doğru olduğunu ileri sürmektedir. Bu perspektife göre, devletin vergi toplama kapasitesi, kamu harcamalarını finanse etme sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, bu yaklaşım, vergi gelirlerinin kamu harcamalarına kıyasla daha özerk bir yapıya sahip olduğunu ve devletin harcama kararlarının, vergi gelirlerinin doğrudan bir sonucu olarak değil, daha çok vergi gelirlerinin sağlanabilirliği doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymaktadır (Hasan ve Lincoln, 1997: 237). Friedman (1978), vergi oranlarının artırılmasının bütçe açıklarını azaltmak için etkili bir çözüm olmayacağını savunmaktadır. Bunun başlıca nedeni, vergi gelirlerinde meydana gelen artışların, hükümetin kamu harcamalarını daha da artırmaya yol açacağı yönündeki görüşüdür. Bu bağlamda, vergi artışları yalnızca kamu harcamalarında bir genişlemeye sebep olacak ve bu da bütçe açığının daha da büyümesine yol açacaktır. Friedman, bu durumu dikkate alarak, bütçe açıklarının azaltılması amacıyla vergi indirimlerini önerir. Vergi indirimleri, hükümeti harcama düzeylerini kısma yönünde bir baskıya sokarak, uzun vadede kamu harcamalarının daha sürdürülebilir bir seviyeye çekilmesine olanak sağlayacaktır. Bu yaklaşım, vergi indirimlerinin hükümetin harcama alışkanlıklarını değiştirme noktasında önemli bir araç olabileceğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda, Friedman'ın önerisi, vergi oranlarının artırılmasının aksine, hükümetin mali disiplini sağlamak için daha az vergi almanın ve bununla birlikte harcamalarını sınırlamanın gerekliliğine işaret etmektedir (Akçoraoğlu, 1999: 52; Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 134).

Kurumsal farklılık yaklaşımı, devletin yasama ve yürütme işlevlerinin birbirinden bağımsız kurumlar tarafından yerine getirildiğini ve her bir kurumun vergilendirme ve harcama süreçlerinde farklı roller üstlendiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, kamu harcamaları ve vergi kararları birbirinden bağımsız olarak alınır ve dolayısıyla harcama ile vergi arasında belirli bir nedensellik sıralaması bulunmamaktadır. Her iki süreç de kendi iç işleyişine göre şekillenir, bu nedenle harcama ve vergi politikalarının birbirine bağımlı olmaksızın ayrı ayrı kararlar doğrultusunda belirlendiği ifade edilmektedir (Aslan ve Taşdemir, 2009: 3). Kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasında yapılan ampirik analizler, bu iki değişken arasında belirgin bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiş olmasının, kurumsal farklılıklar yaklaşımının etkinliğine ve geçerliliğine önemli bir kanıt sağladığını göstermektedir. Bu durum, her iki sürecin bağımsız bir şekilde işlediğini ve aralarındaki ilişkinin doğrudan bir nedensellik sırasına dayanmadan şekillendiğini ortaya koymaktadır (Chang ve Chiang, 2009: 166).

1.2.2. Etkinlik Hipotezinin Temel Argümanı: Vergi Rekabeti

Küreselleşme, ulusal ekonomileri bir araya getirerek tek bir dünya ekonomisi oluşturma yönünde önemli bir eğilim yaratmaktadır. Bu süreç, özellikle dış ticaretin ve yabancı yatırımların artışıyla kendini göstermektedir. Küreselleşme ile birlikte, işgücü hareketliliği hızlanmış ve teknoloji transferi daha verimli bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. Ekonomilerin entegrasyon düzeyi yükseldikçe, bireyler ve firmalar, diğer ülkelerdeki ekonomik fırsatlara daha kolay ulaşabilmekte ve daha fazla özgürlük elde etmektedirler. Bu durum, yatırım kararlarının daha esnek ve duyarlı hale gelmesine yol açarken, firmaların yer seçiminde ülkelerin vergi politikalarını dikkate almalarına olanak sağlamıştır. Özellikle vergi politikaları, firmaların uluslararası düzeydeki stratejik kararlarında önemli bir etken haline gelmiştir. Küreselleşmenin ve serbestleşmenin etkisiyle, hükümetler, yerli vergi tabanlarının yurtdışına kayması endişesiyle vergi oranlarını düşürme konusunda baskılar hissetmeye başlamıştır. Bu baskılar, ülkelerin vergi oranlarını rekabetçi bir seviyede tutma çabasını beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle, sermaye ve işgücü hareketliliği arttıkça, uluslararası vergi rekabeti de giderek daha belirgin hale gelmektedir. Bu durum, ülkeler arası vergi politikalarının birbirini etkilemesine, vergi oranlarının düşürülmesine ve bazı ülkelerin vergi avantajları sunarak uluslararası yatırımcıları çekmeye çalışmalarına neden olmuştur. Sonuç olarak, küreselleşme ve serbestleşme sadece ekonomik fırsatları artırmakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası vergi rekabetinin de artmasına yol açmıştır. Bu rekabet, ülkelerin vergi sistemlerini yeniden şekillendirmelerine, vergi oranlarını optimize etmelerine ve uluslararası sermaye akışını çekebilmek adına yeni stratejiler geliştirmelerine neden olmuştur (Edwards ve Rugy, 2002:1).

Hükümetlerin, etkili vergi politikaları aracılığıyla sermaye ve işletme faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmeye yönelik çabaları, vergi rekabeti olarak adlandırılmaktadır. Bu geniş bir perspektiften bakıldığında, vergi rekabeti, ülke hükümetlerinin, diğer ülkelerle herhangi bir resmi işbirliği olmaksızın, kendi vergi düzenlemelerini şekillendirmeleri sürecini ifade etmektedir. Vergi rekabeti, genellikle daha düşük vergi oranları veya vergi avantajları sunarak dış yatırımları çekmeyi amaçlar. Ancak daha dar bir açıdan ele alındığında, vergi rekabeti, ülkelerin vergi politikalarını, uluslararası düzeyde vergi gelirlerinin nasıl dağılacakını etkileyecek şekilde düzenlemeleri ve bu politikaları küresel rekabette avantaj sağlamak için stratejik bir şekilde kullanmaları anlamına gelir. Bu durum, vergi sistemlerinin, ekonomik büyümeyi teşvik etme ve ülke ekonomisini dış yatırımlara karşı daha cazip hale getirme amacıyla şekillendirilmesinin önemini vurgulamaktadır (Wilson ve Wildasin, 2004: 1067).

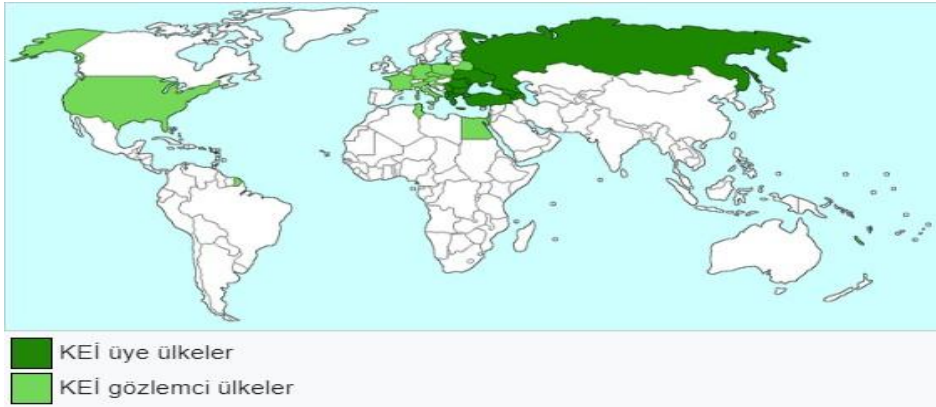
İKİNCİ BÖLÜM

2. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, 25 Haziran 1992’de Türkiye’nin öncülüğünde başlatılan, Karadeniz’e kıyısı olan, benzer ekonomilere sahip ve coğrafi bölge esasına göre kurulan bir ekonomik işbirliği girişimidir (Karluk, 1995: 387).

KEİ kurulması fikri, 1980’li yıllarda Sovyetler Birliği’nin temel gıda maddeleri ve temel tüketim malları ile Türkiye’nin enerji ihtiyacının karşılıklı işbirliği yoluyla karşılanması fikrine dayanıyordu. Daha sonra bu fikir, Bulgaristan ve Romanya ile bölgesel işbirliği temelinde şekillenmeye ve gelişmeye başladı (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023). KEİ’nin kurulduğu dönemdeki temel amacı, Karadeniz’e kıyısı olan devletler arasında kademeli olarak gerçekleşmesi planlanan bir serbest ticaret bölgesi oluşturma fikriydi ancak söz konusu ülkeler arasında ilerleyen süreçte yapılan zirve ve toplantıların ardından organizasyonun ekonomik işbirliği çerçevesinde değerlendirilmesine karar verildi (Bakan ve Güven, 2021: 535).

Şekil 2. KEİ Üye ve Gözlemci Ülkeler Haritası

Kaynak:https://en.wikipedia.org/wiki/Organization_of_the_Black_Sea_Economic_Cooperation (19.01.2024)

KEİ’nin günümüzde 13 üye ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler; Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Kuzey Makedonya, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan’dır. Kurucu üye ülke konumunda olan ülkeler; Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Bulgaristan ve Romanya’dır. Gözlemci ülkeler konumunda olan ülkeler ise; ABD, AB Komisyonu, Almanya,

Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Hırvatistan, İsrail, Mısır, Polonya, Slovakya ve Tunus'tur (BSEC, 2023). Dünya haritasındaki görünümü Şekil 2'deki gibidir.

2.1. KEİ Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri

KEİ ülkelerinin 2022 yılına ait ekonomik ve sosyal göstergeleri Tablo 1'de yer almaktadır. Bu verilerden hareketle gelişmişlik düzeyleri farklı olan KEİ'ye üye ülkeler için aşağıdaki değerlendirmeler yapılabilir.

Tablo 1: KEİ Ülkelerinin Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri (2022)

	GSYİH (Milyar Dolar)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar)	Nüfus (Milyon)	Yüzölçümü (km ²)	İstihdam Oranı (%)	Enflasyon (%)	Büyüme (%)
Arnavutluk	18.8	6.810	2.77	28.750	53,3	6,7	4,9
Azerbaycan	78.7	7.762	10.14	86.600	66,1	13,9	4,6
Bulgaristan	90.3	13.974	6.46	111.000	54,2	15,3	3,9
Ermenistan	19.5	7.018	2.78	29.740	56,5	8,6	12,6
Gürcistan	24.7	6.675	3.71	69.700	55,6	11,9	10,4
Kuzey Makedonya	13.5	6.591	2.05	25.710	45,4	14,2	2,1
Moldova	14.5	5.714	2.53	33.850	71,9	28,7	-5,0
Romanya	300.6	15.787	19.04	238.400	48,9	13,8	4,6
Rusya Federasyonu	2.240.4	15.271	144.23	17.098.250	59,8	-	-2,1
Sırbistan	63.5	9.538	6.66	84.990	54,0	12,0	2,5
Türkiye	907.1	10.675	84.97	785.350	47,5	72,3	5,5
Ukrayna	160.5	4.534	38.00	603.550	-	20,2	-29,1
Yunanistan	217.5	20.867	10.42	131.960	45,4	9,6	5,6
KEİ Toplam	4.150.2	131.216	333.82	19.327.850	-	-	-
Dünya	100.879.5	12.688	7.950.94	140.486.937	57,2	8,0	3,1

Kaynak: World Development Indicators, 2024

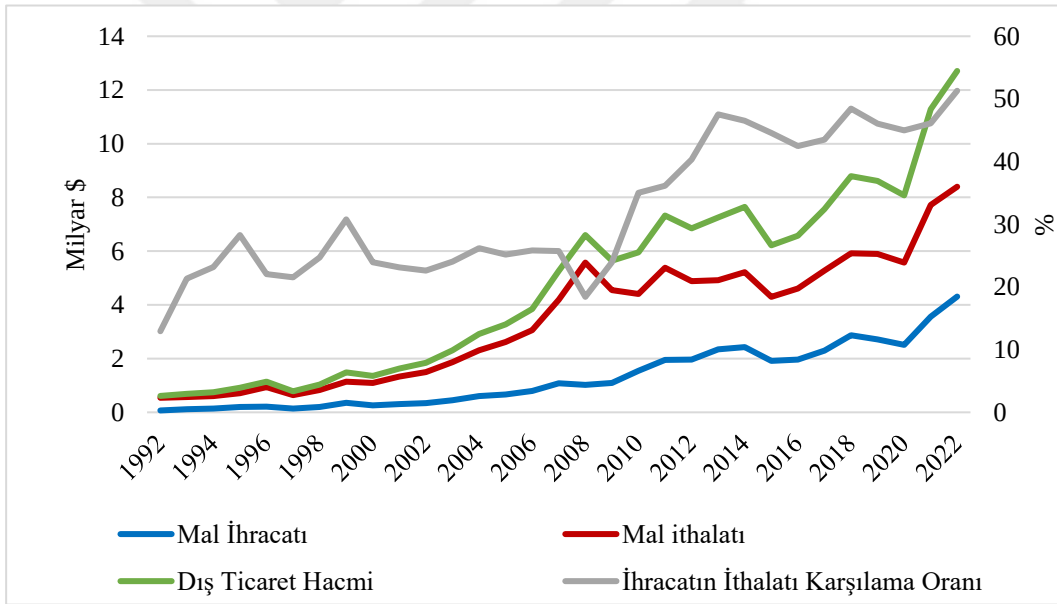
Büyüme oranlarına bakıldığında Moldova, Rusya ve Ukrayna dışındaki ülkelerde pozitif yönde büyüme gerçekleşmiştir. En yüksek büyüme oranına sahip ülke %12,6 ile Ermenistan'dır. En düşük

büyüme oranı ise %-29,1 ile Ukrayna’da gerçekleşmiştir. Ülkeler arasında çoğunlukla çift haneli enflasyon oranları gerçekleşmiş olup enflasyon oranı en yüksek ülke %72,3 ile Türkiye’dir. İlgili yılda en düşük enflasyon oranına sahip ülke ise %6,7 ile Arnavutluk’tur. 2022 yılında, KEİ’ye üye ülkeler arasında kişi başına düşen milli geliri en yüksek ülkeler olarak ilk sırayı 20.867 USD ile Yunanistan alırken ikinci sırayı 15.787 USD ile Romanya almaktadır. KEİ ülkelerinde kişi başına düşen ortalama milli gelir, 10.094 USD olup beş üye ülke bu tutarın üstünde kişi başına düşen milli gelire sahiptir. Tablo incelendiğinde, Rusya’nın KEİ ülkeleri arasında en yüksek GSYİH’ye sahip olduğu görülmektedir. Dünya toplam GSYİH’sinin yaklaşık 100 trilyon dolar olduğu dikkate alındığında KEİ dünya ekonomisinde önemli bir konuma sahip olduğu söylenememektedir. Dünya nüfusunun yaklaşık %4’ünü kapsayan KEİ ülkeleri, dünya ekonomisinin de %4’ünü oluşturmaktadır.

2.2. KEİ Ülkelerinin Dış Ticaret Göstergeleri

KEİ üyesi 13 ülkenin 1992-2022 yılları arasında dünya ile yapmış oldukları ihracat ve ithalat rakamları aşağıdaki grafiklerde verilmiştir. Grafiklerde yer alan verilere göre, ülkeler için aşağıdaki değerlendirmeler yapılabilir.

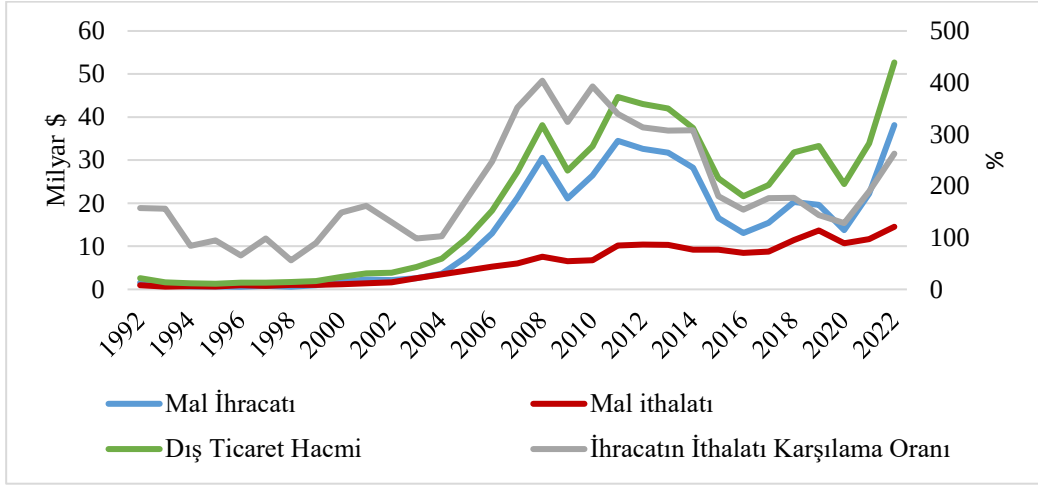
Grafik 1. Arnavutluk’un Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 1’de Arnavutluk’un dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Arnavutluk’un 1992 yılında 70 milyon dolar olan ihracatı, 2007 yılında 1 milyar doların üzerine çıkarak 2022 yılında yaklaşık 4 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 541 milyon dolarken, 1999 yılında 1 milyar dolar üzerine çıkmış ve 2022 yılında yaklaşık 8 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem boyunca dış ticaret açığı veren Arnavutluk’un ihracatın ithalatı karşılama oranı 2022 yılında %51’e ulaşmıştır.

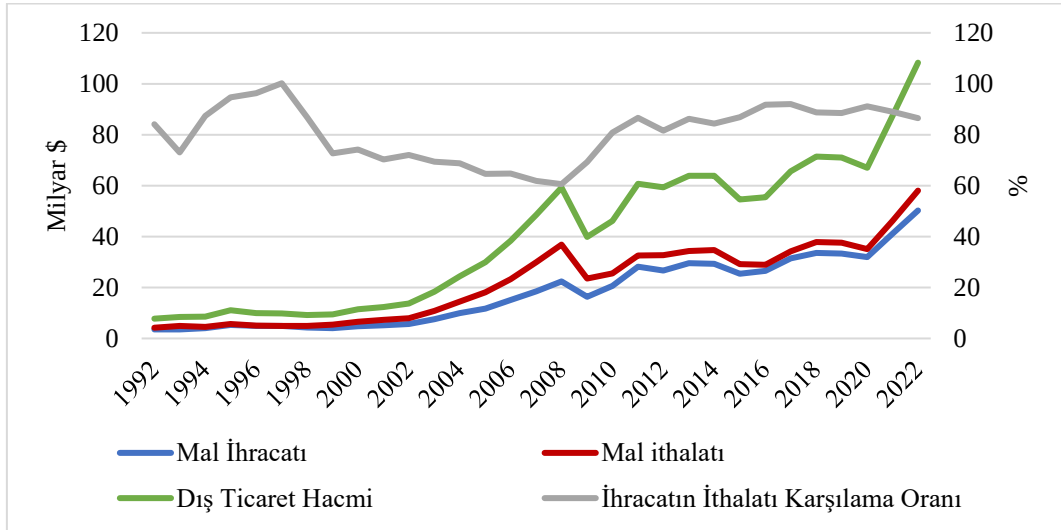
Grafik 2: Azerbaycan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 2’de Azerbaycan’ın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Azerbaycan’ın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 1 milyar dolarken, 2003-2008 yıllarında sürekli artış gösterse de 2009 yılında gerileyerek yaklaşık 21 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. 2022 yılında yaklaşık 38 milyar dolar ile dönemdeki en yüksek ihracatı gerçekleştirmiştir. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 998 milyon dolarken, 2022 yılında yaklaşık 14 milyar dolara ulaşmıştır. 2004 yılından sonra sürekli dış ticaret fazlası veren Azerbaycan’ın 2022 yılındaki ihracatın ithalatı karşılama oranı %262’dir.

Grafik 3. Bulgaristan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

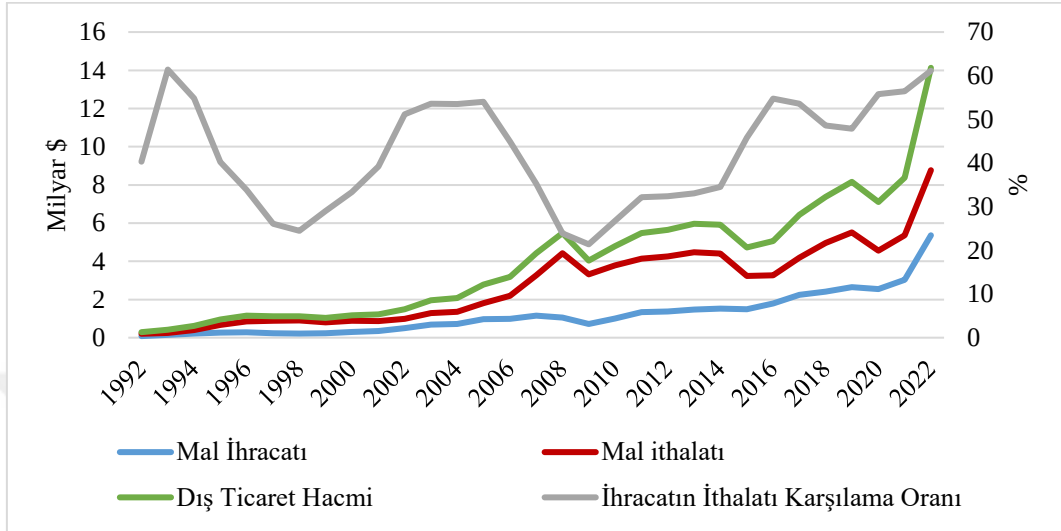

Kaynak: Trademap.org

Grafik 3’te Bulgaristan’ın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafiğe göre, ihracat ve ithalat seviyelerinin dönem boyunca birbirlerine yakın seyrettiği görülmektedir. Bulgaristan’ın ihracatı 1992 yılında yaklaşık 3 milyar dolarken, 2005 yılında yaklaşık 12 milyar dolara çıkmıştır. Sonraki yıllarda bazı düşüşlerle birlikte, 2022 yılında yaklaşık 50 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 4 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 58 milyar dolara ulaşarak dış ticaret

hacmini 108 milyar dolar ile en yüksek seviyesine çıkarmıştır. Bulgaristan'ın, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1997 yılında en yüksek oraniyle %100 gerçekleşmiş olup 2022 yılında bu oran %87'dir.

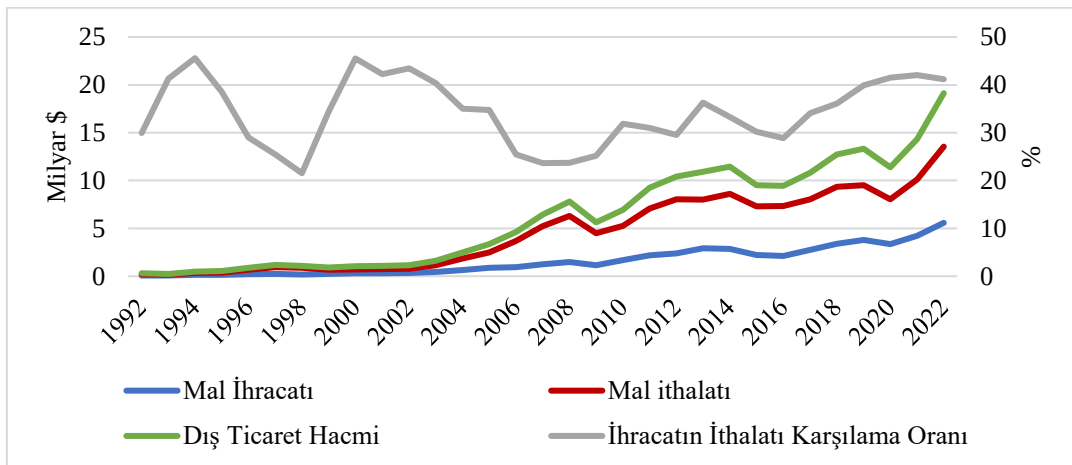
Grafik 4: Ermenistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 4'te Ermenistan'ın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Ermenistan'ın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 83 milyon dolarken, 2007 yılında 1 milyar dolar üzerine çıkarak 2022 yılında yaklaşık 5 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 206 milyon dolarken, 2003 yılında 1 milyar dolar üzerine çıkarak 2022 yılında yaklaşık 14 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem boyunca dış ticaret açığı veren Ermenistan'ın 2022 yılındaki ihracatın ithalatı karşılama oranı %87'dir.

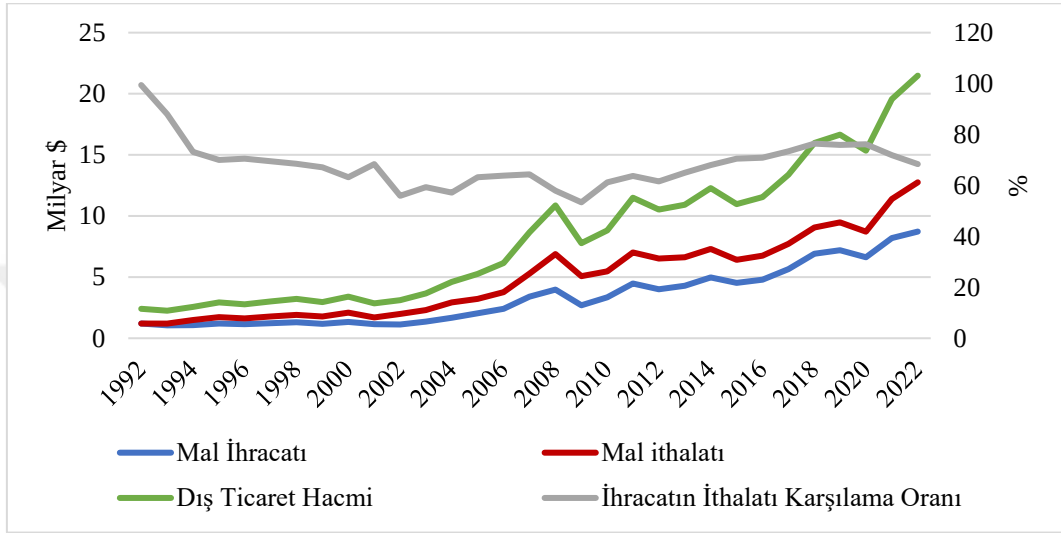
Grafik 5: Gürcistan'ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 5'te Gürcistan'ın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Gürcistan'ın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 68 milyon dolarken, 2007 yılında 1 milyar doların üzerine çıkarak 2022 yılında yaklaşık 5 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 227 milyon dolarken, 2003 yılında 1 milyar doların üzerine çıkarak 2022 yılında yaklaşık 13 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem boyunca dış ticaret açığı veren Gürcistan'ın 2022 yılındaki ihracatın ithalatı karşılama oranı %41'dir.

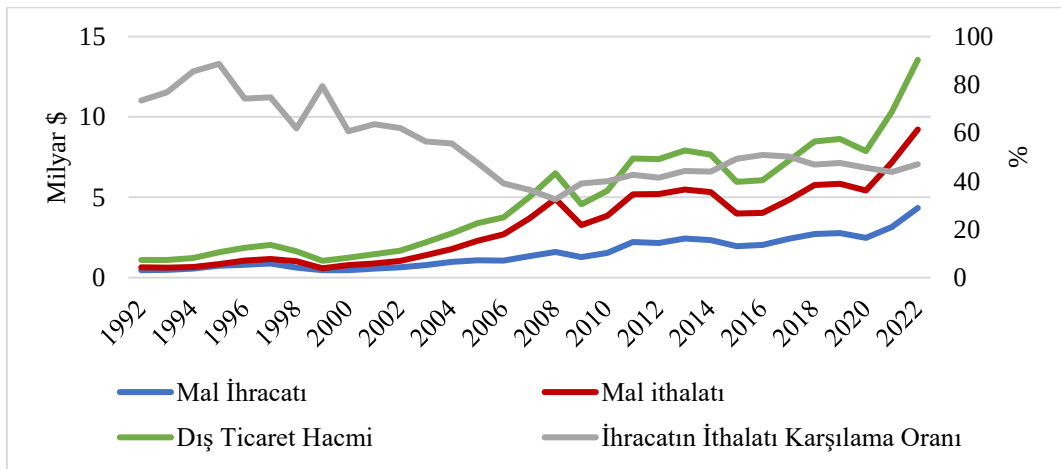
Grafik 6: Kuzey Makedonya'nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 6'da Kuzey Makedonya'nın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Kuzey Makedonya'nın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 1 milyon dolarken, 2022 yılında yaklaşık 8 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 1 milyon dolarken, 2022 yılında yaklaşık 12 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem boyunca dış ticaret açığı veren Kuzey Makedonya'nın ihracatın ithalatı karşılama oranı son yıllarda %60 - %70 bandında gerçekleşmiş olup 2022 yılında bu oran %68'dir.

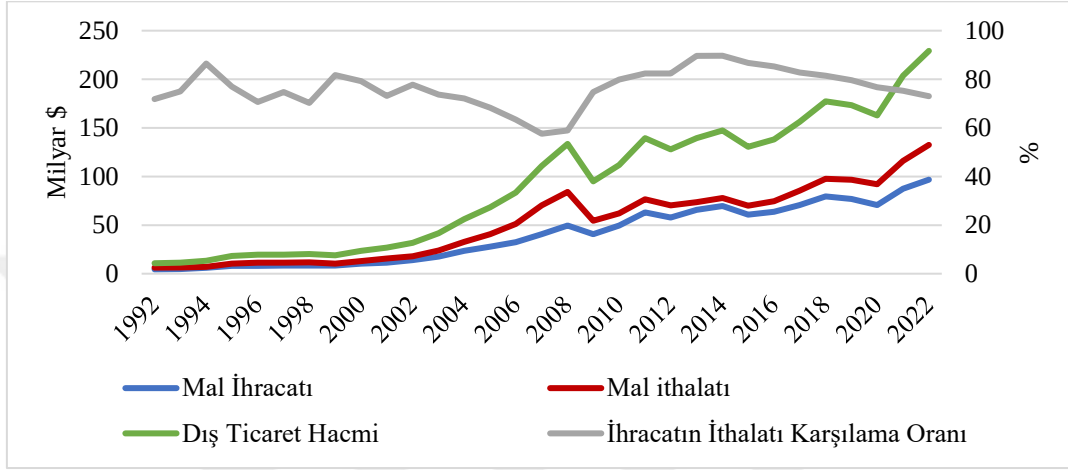
Grafik 7: Moldova'nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 7’de Moldova’nın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Moldova’nın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 470 milyon dolarken, 2005 yılında 1 milyar dolar üzerine çıkarak 2022 yılında yaklaşık 4 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 640 milyon dolara ulaşmış olup dönem boyunca bazı yıllarda düşüş gösterse de çoğunlukla artarak 2022 yılında yaklaşık 9 milyar dolara ulaşmıştır. 1995 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %89’a ulaşan Moldova’nın 2022 yılındaki oranı %47’dir.

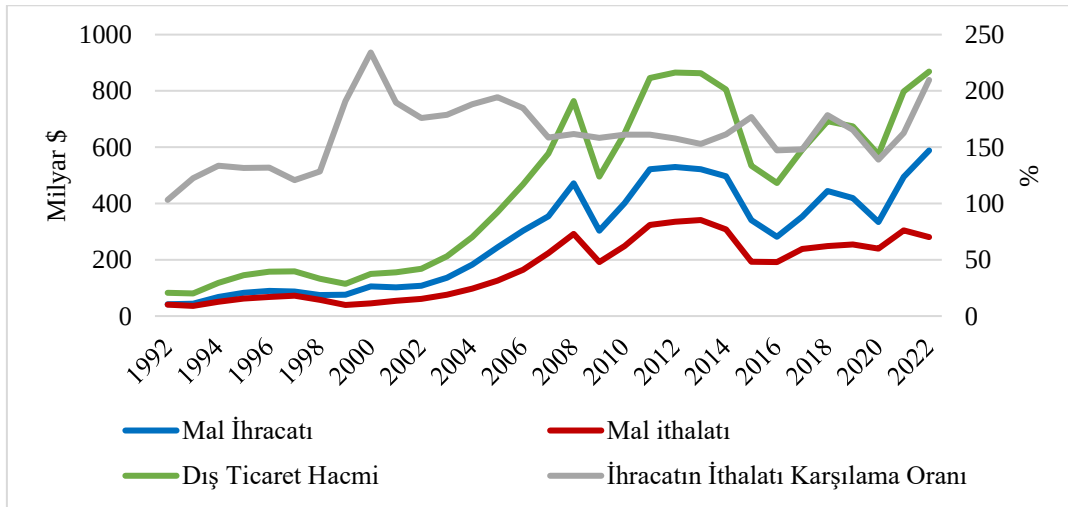
Grafik 8: Romanya’nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 8’de Romanya’nın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Romanya’nın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 4 milyar dolar olup 2009 yılına kadar sürekli artış göstermiştir. 2022 yılında ihracatı yaklaşık 96 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 6 milyar dolarken, aynı şekilde 2009 yılına dek sürekli artış göstermiştir. 2022 yılında ithalatı yaklaşık 132 milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu yıllar içinde en yüksek ihracatın ithalatı karşılama oranı 2014 yılında gerçekleşmiş olup bu oran %90’dır. 2022 yılında ise %73 olarak gerçekleşmiştir.

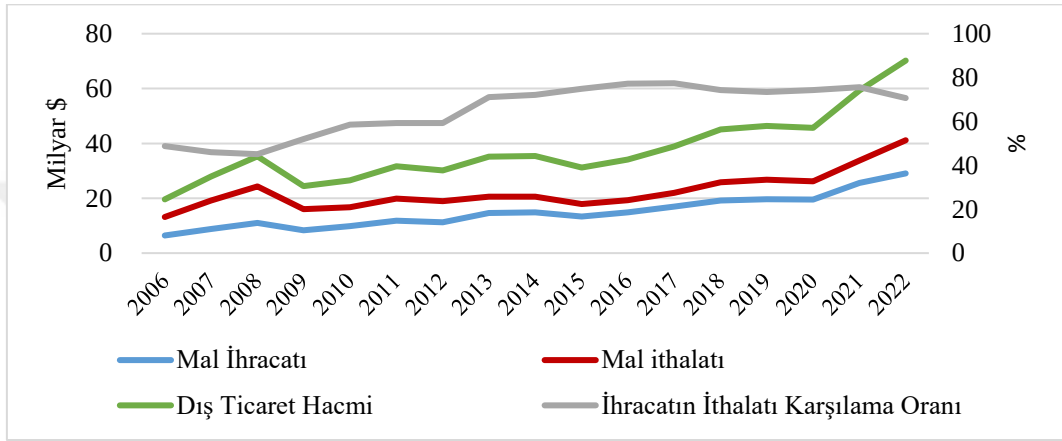
Grafik 9: Rusya’nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 9’da Rusya’nın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Rusya’nın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 42 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 588 milyar dolara çıkmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 40 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 280 milyar dolara ulaşmıştır. Doğalgaz, petrol, rafine petrolün dünyadaki en büyük ihracatçı ülkelerinden biri olan Rusya, 1992 yılında itibaren KEİ ülkeleri arasında ihracat ve ithalatı en yüksek olan ülkedir. Rusya, İthalatta en yüksek seviyeye 2013 yılında ulaşmış ve dış ticaret hacmi yaklaşık 863 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dönem boyunca dış ticaret fazlası veren Rusya’nın 2022 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %210’dır.

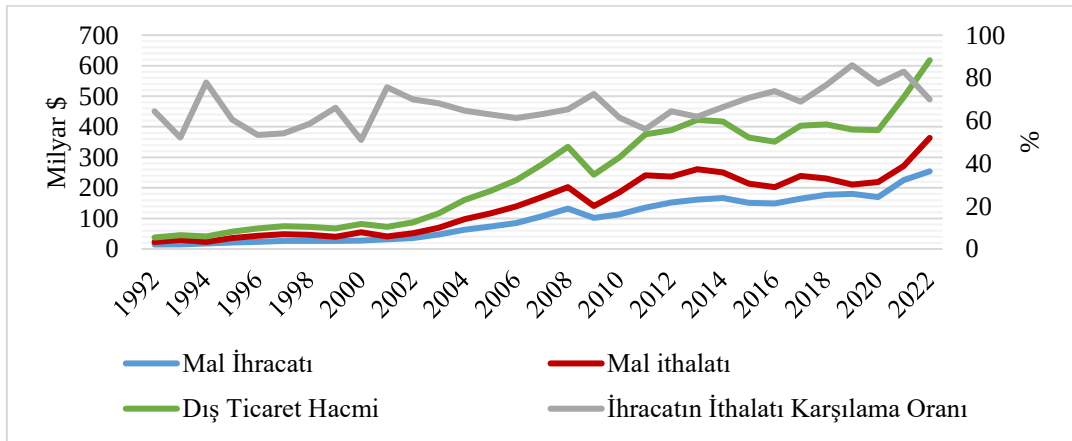
Grafik 10: Sırbistan’ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 10’da Sırbistan’ın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Söz konusu veriler eksik olduğundan grafik 2006 yılından itibaren başlatılmıştır. Grafik incelendiğinde, Sırbistan’ın ihracat ve ithalatında sürekli dalgalanmalar meydana gelmiştir. 2006 yılında ihracat yaklaşık 6 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 29 milyar dolara çıkmıştır. İthalatı ise 2006’da yaklaşık 13 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 41 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem boyunca dış ticaret açığı veren Sırbistan’ın son 10 yılda ihracatın ithalatı karşılama oranı %70 bandında olup 2022 yılında bu oran %71’dir.

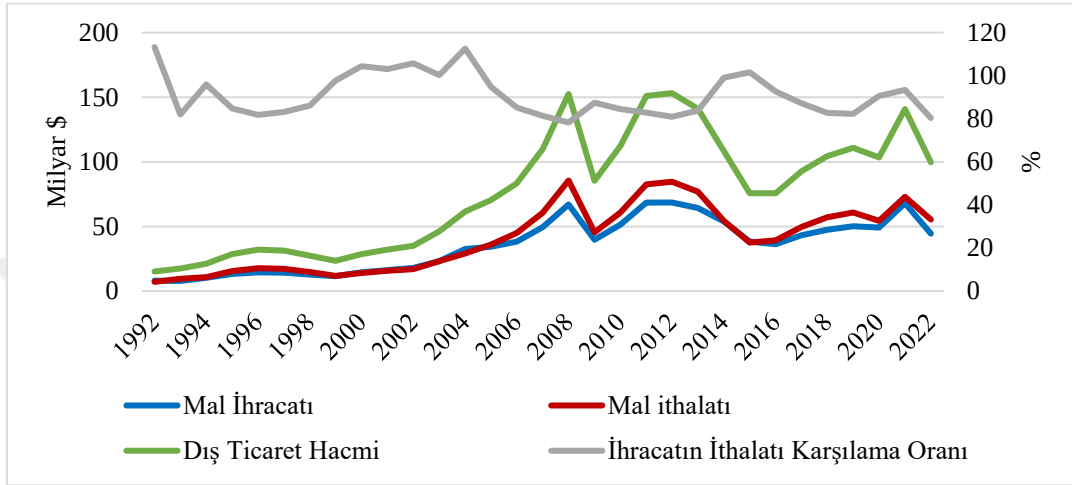
Grafik 11: Türkiye’nin Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 11’de Türkiye’nin dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Türkiye’nin 1992 yılında ihracatı yaklaşık 14 milyar dolar olup 2009 yılına dek sürekli artış göstermiştir. 2022 yılında yaklaşık 254 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 22 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 363 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem boyunca dış ticaret açığı veren Türkiye’nin ihracatın ithalatı karşılama oranı en yüksek seviyesi ile 2019 yılında %86 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında bu oran %70’tir.

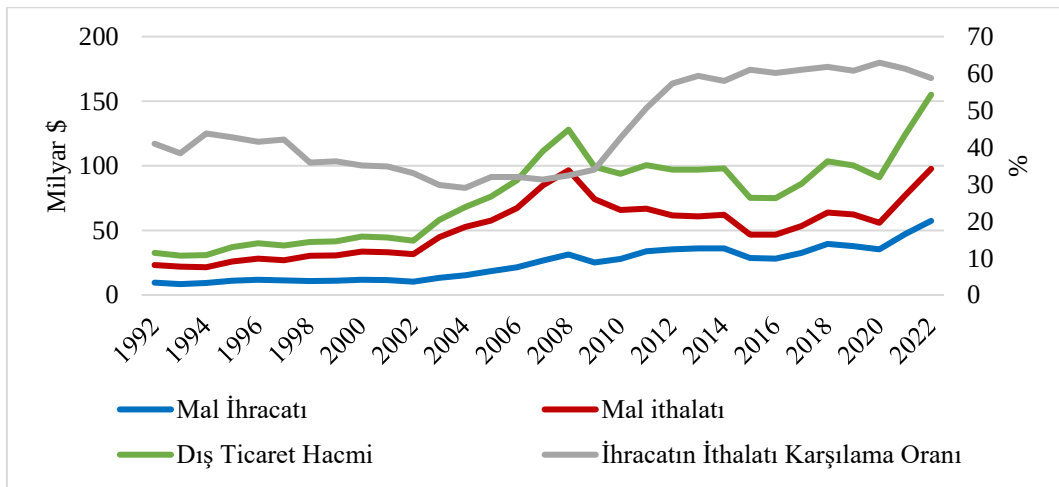
Grafik 12: Ukrayna’nın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 12’de Ukrayna’nın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Ukrayna’nın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 8 milyar dolarken, 2022 yılında 44 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 7 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 55 milyar dolara çıkmıştır. Ukrayna ithalatta en yüksek değere 2008 yılında ulaşmış ve dış ticaret hacmi ilgili dönemin en yüksek seviyesini görmüştür. 2000’li yılların başında dış ticaret fazlası veren Ukrayna son yıllarda ise dış ticaret açığı vermiştir. 2022 yılında ihracat ve ithalatta yaşanan düşüşün etkisiyle 2021 yılında %93 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2022 yılında %80 seviyesine gerilemiştir.

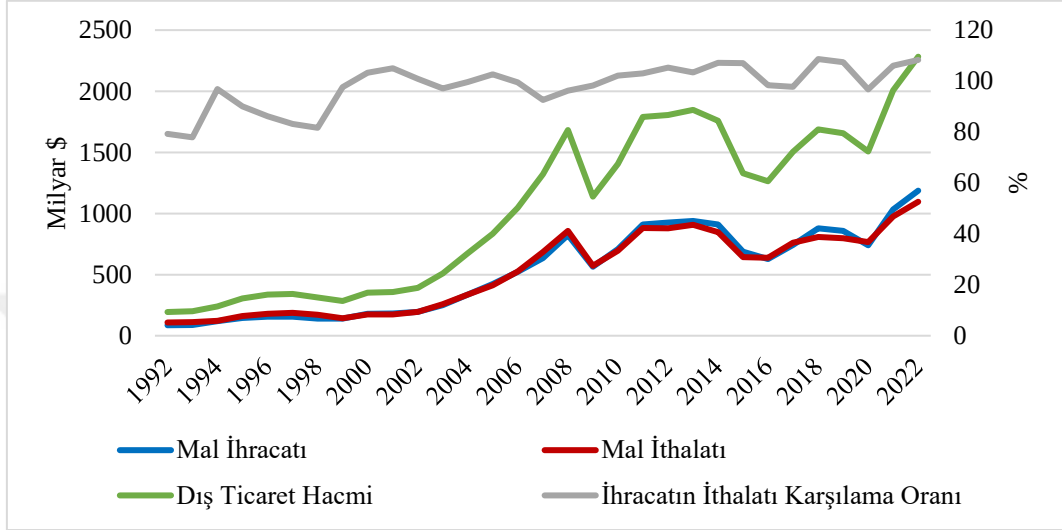
Grafik 13: Yunanistan’ın Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

Kaynak: Trademap.org

Grafik 13'te Yunanistan'ın dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, Yunanistan'ın 1992 yılında ihracatı yaklaşık 9 milyar dolarken, 2022 yılında 57 milyar dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 23 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 97 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem boyunca dış ticaret açığı veren Yunanistan'ın 2022 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %59'dur.

Grafik 14: KEİ'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1992-2022)

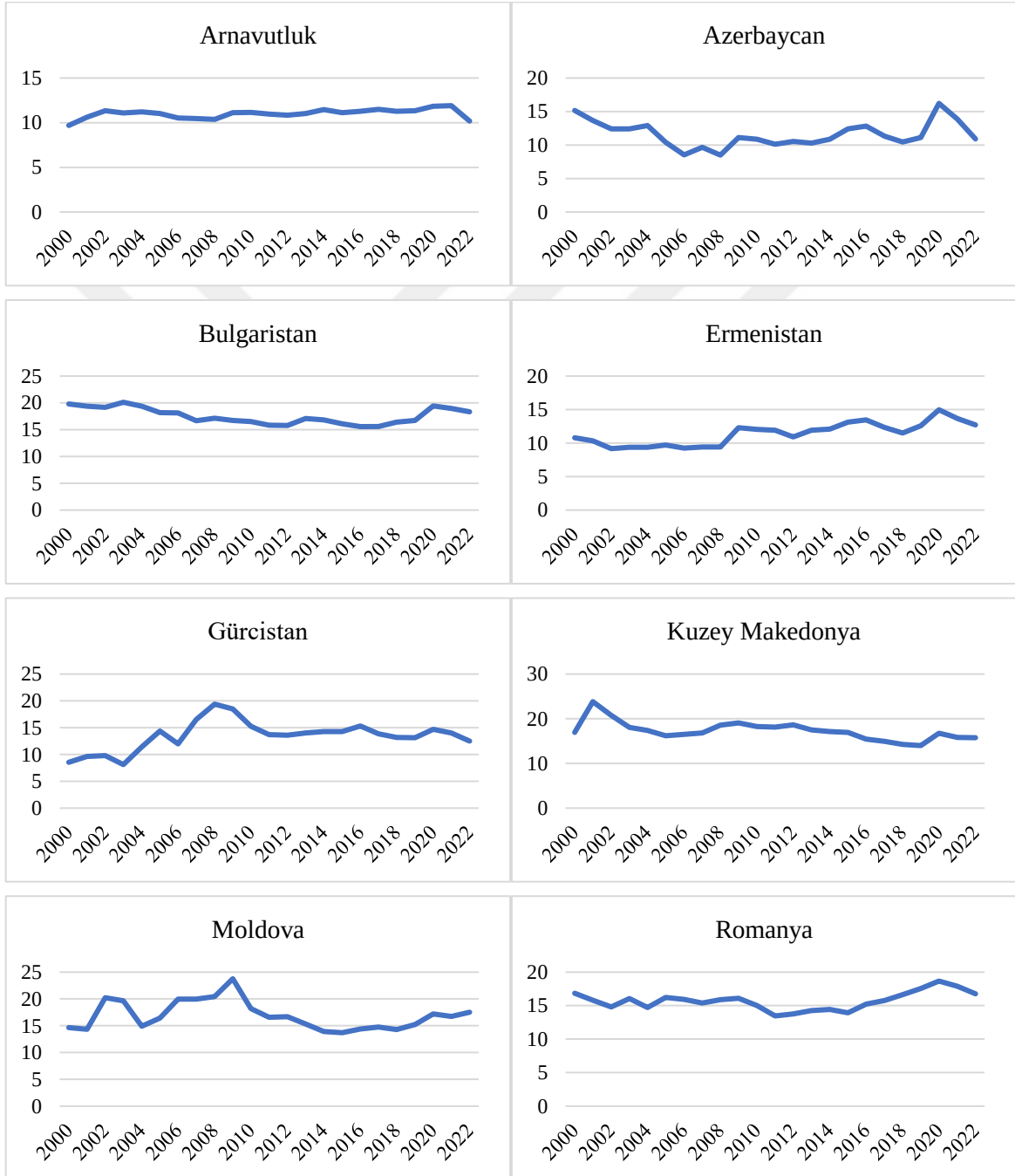
Kaynak: Trademap.org

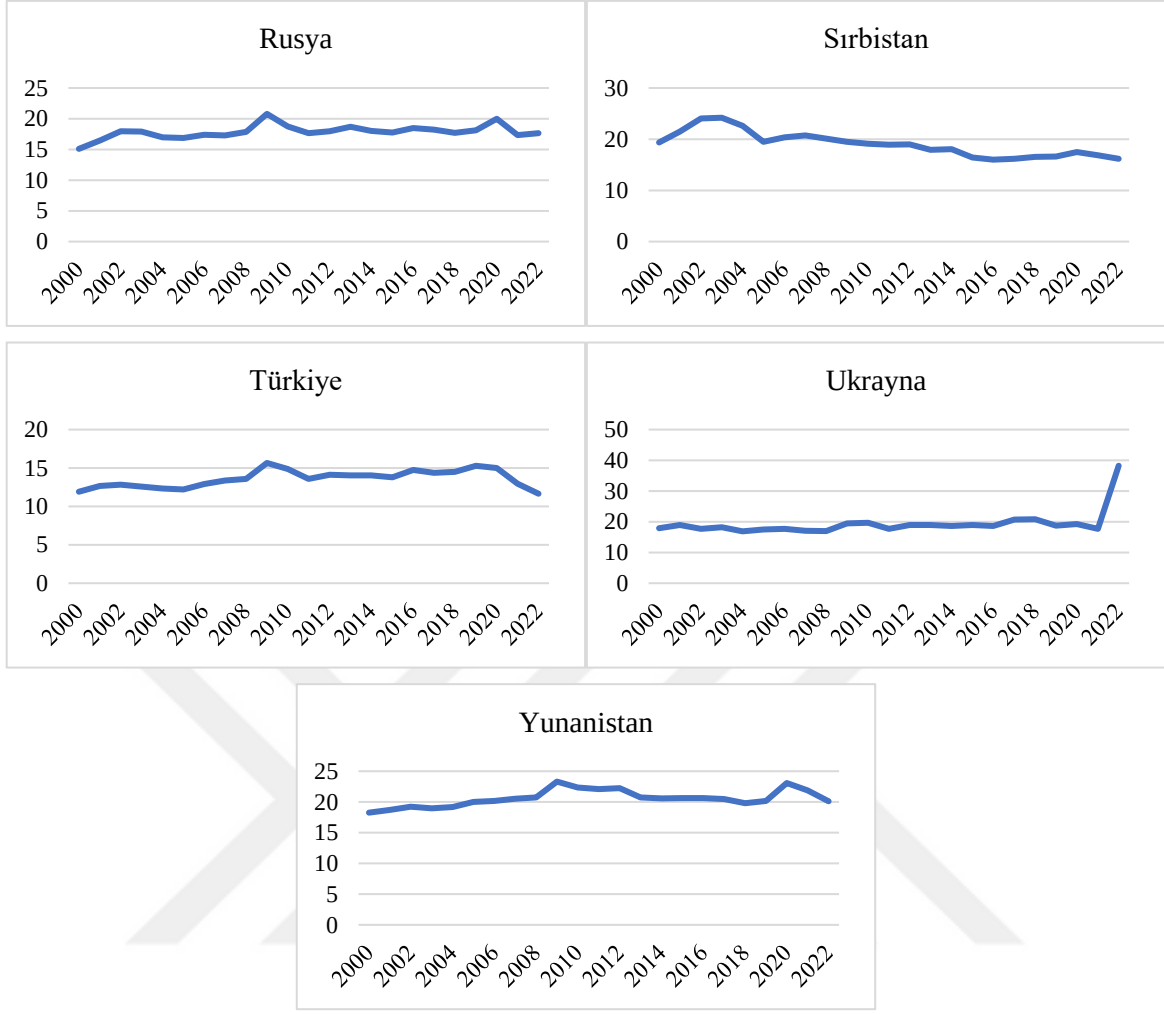
Grafik 14'te KEİ'nin dış ticaret göstergeleri yer almaktadır. Grafik incelendiğinde, dönem boyunca KEİ'nin ihracat ve ithalatı birbirlerine yakın seviyede seyretmiştir. 1992 yılında ihracatı yaklaşık 85 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 1 trilyon dolara ulaşmıştır. İthalatı ise 1992 yılında yaklaşık 108 milyar dolarken, 2022 yılında yaklaşık 1 trilyon dolara ulaşmıştır. Dış ticaret hacmi 2 trilyon dolar olarak en yüksek seviyesine 2022 yılında ulaşmıştır ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %108'dir.

2.3. KEİ'nin Kamu Harcamaları ve Ticari Açıklık Oranları

KEİ ülkelerinin kamu harcamaları ve ticari açıklıklarının GSYİH içindeki payları Grafik 15 ve Grafik 16'da verilmiştir.

Grafik 15: Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı (% , 2000 – 2022)

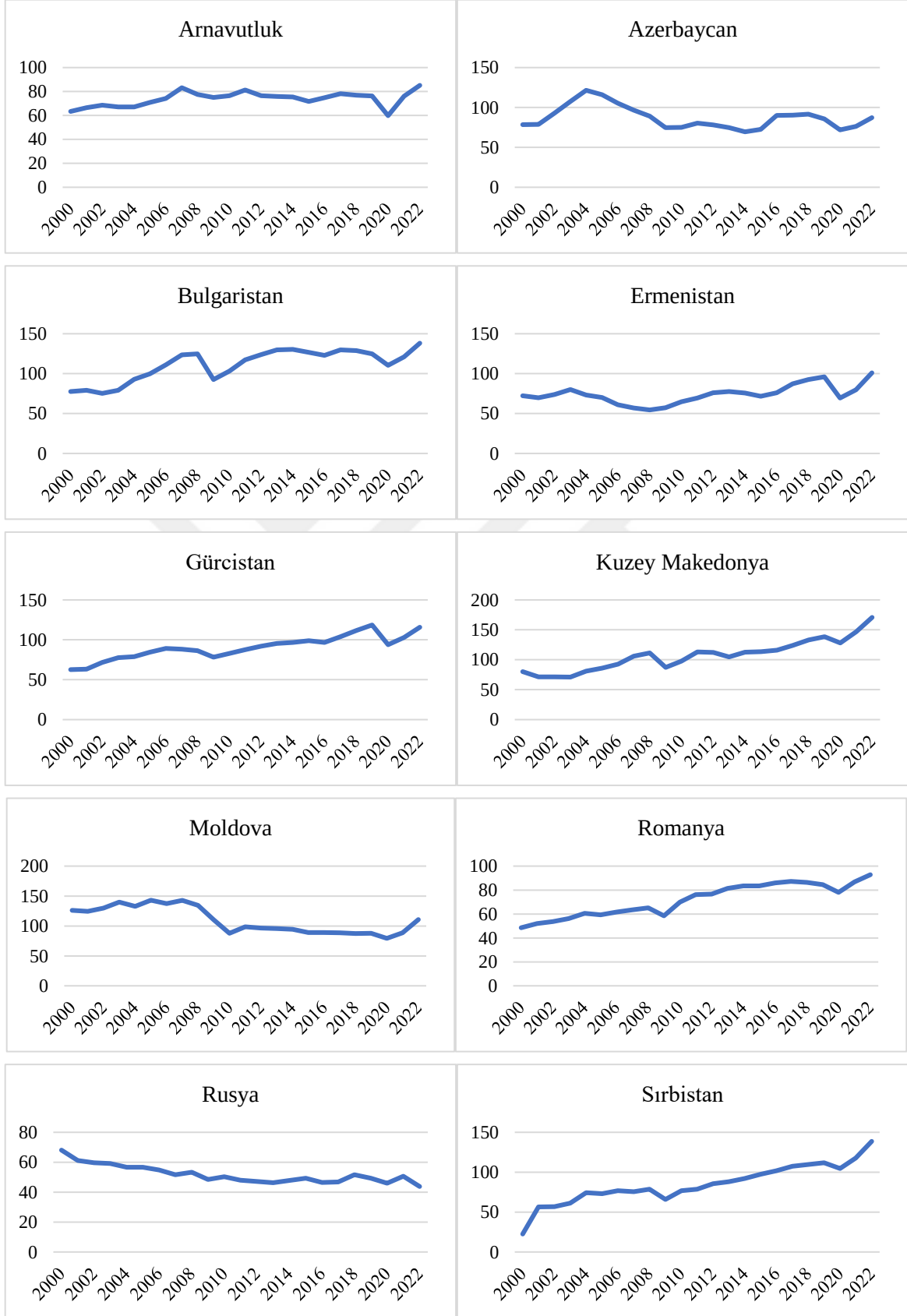

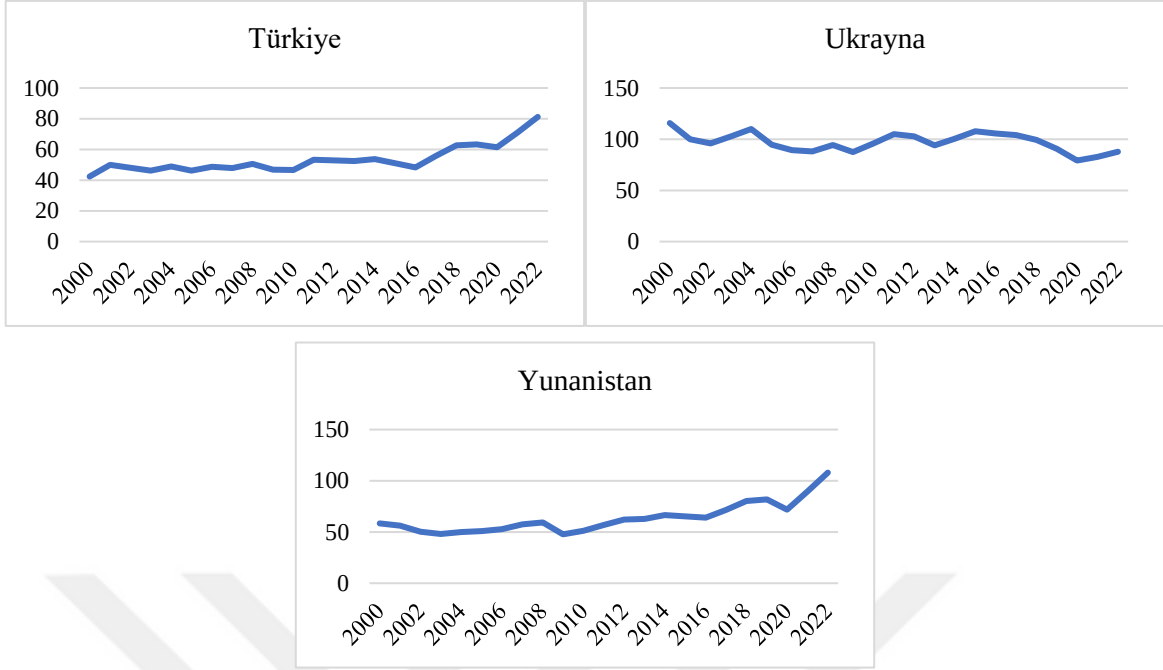

Kaynak: World Development Indicators, 2024

KEİ ülkelerinin 2000-2022 yılları arasındaki kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payları grafik 15'te verilmiştir. Genel olarak dönem boyunca ülkelerin seyrine bakıldığında önemli derecede dalgalanmaların yaşanmadığı görülmektedir. 2000 yılında GSYİH içerisinde kamu harcamalarına en fazla pay ayıran ülke %19 ile Bulgaristan iken en az pay ayıran ülke ise %9 ile Arnavutluk'tur. 2022 yılına kıyasla Arnavutluk'un payında artış yaşanırken Bulgaristan'da ise düşük miktarda bir azalış gözlemlenmiştir. 2022 yılında GSYİH içerisinde kamu harcamalarına en fazla pay ayıran ülke %38 ile Ukrayna olurken en az pay ayıran ülke %10 ile Arnavutluk olmuştur. Küresel krizle etkisiyle 10 ülkede 2009 yılında kamu harcamalarında yaşanan artış göze çarpmaktadır. Bir diğer dikkat çeken nokta ise savaş halinde olan Ukrayna'nın 2021 yılında %17 olan GSYİH içerisinde kamu harcamalarına ayrılan payın 2022 yılında %38 seviyesine çıkmasıdır. Buna karşılık Rusya'da ise 2021 ve 2022 yılları arasında %1'lik artış dahi olmamıştır. Söz konusu ülkelerin 2000-2022 yılları arasındaki kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki Payı ortalama %15 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Grafik 16: Ticari Açıklığın GSYİH İçerisindeki Payı (% , 2000 – 2022)

Kaynak: World Development Indicators, 2024

KEİ ülkelerinin 2000-2022 yılları arasındaki ticari açıklığın GSYİH içerisindeki payları grafik 16'da verilmiştir. 2000 yılında en az paya sahip ülke %22 ile Sırbistan olurken en fazla paya sahip ülke ise %126 ile Moldova olmuştur. 2022 yılında en az paya sahip ülke %43 ile Rusya olurken en fazla paya sahip ülke ise %170 ile Kuzey Makedonya olmuştur. Genel olarak bakıldığında Moldova, Rusya ve Ukrayna dışındaki ülkelerde başlangıç yılına kıyasla 2022 yılında sahip oldukları payda artış yaşanmıştır. Söz konusu ülkelerin 2000-2022 yılları arasındaki ticari açıklığın GSYİH içerisindeki payı ortalama %82 düzeyinde gerçekleşmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TELAFİ VE ETKİNLİK HİPOTEZLERİ ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Son dönemlerde telafi ve etkinlik hipotezlerini ülke bazında araştırmaya yönelik çalışmaların sayısında artış gözlemlenmektedir. Bu iki hipotez, birbirine zıt görüşleri savunmakla birlikte, genel anlamda hangisinin daha fazla kabul gördüğüne dair kesin bir kanaat bulunmamaktadır. İncelenen literatürde her iki hipotezi de desteklemeyen, anlamsız ilişkilerin elde edildiği çalışmalarda mevcuttur. Öte yandan incelenilen ülke veya ülke grupları ekonomik açıdan farklılıklar gösterdiği için ülkelerle ilgili ortak bir sonuca varmak oldukça güçtür. Bu sebeple telafi ve etkinlik hipotezlerine dair daha fazla çalışmanın varlığına gerek duyulmaktadır. Hipotezlerin ana değişkenleri olan ticari açıklık ve kamu harcamaları verileri kullanılarak test edilen ekonometrik analiz çalışmaları bu bölümde kronolojik sırayla özetlenmiştir.

3.1. Literatür Taraması

Kamu harcamaları ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk araştırma, Cameron'ın 1978 yılında yayımladığı “The Expansion of the Public Economy: A Comparative Analysis” adlı çalışmasıdır. Cameron, 1960 ile 1975 yılları arasındaki dönemi ele alarak, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyesi 18 ülkeyi panel veri yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmasında, kamu büyüklüğünü ölçmek için kamu gelirleri kullanılmış; bunun yanında, tüm dolaylı ve dolaysız vergiler, sosyal güvenlik katkı payları ve kamunun elde ettiği çeşitli gelirler de analize dâhil edilmiştir. Cameron, çalışmasından elde ettiği bulgularla, ticari açıklık ile kamu harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Cameron (1978) tarafından temelleri atılan bu ilişki, alandaki en önemli çalışma olarak Rodrik (1998) tarafından yapılan ‘Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?’ başlıklı araştırmaya dayanmaktadır. Söz konusu çalışmada, ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişki, 23 OECD ülkesi üzerinde incelenmiştir. 1966-1991 yıllarını kapsayan panel veri regresyon analizi sonuçlarına göre, tıpkı Cameron (1978) çalışmasında olduğu gibi, ticari açıklık ile kamu harcamaları arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Cusack (1997), 1955-1989 yıllarını kapsayan döneme ait verileri kullanarak çoğunluğu Avrupa ülkelerinden oluşan 16 ülkeyi incelemiştir. Çalışmada, dışa açıklık ile kamu harcamalarının büyüklüğü arasındaki ilişki panel veri analizi aracılığıyla değerlendirilmiştir. Bu analiz sonucunda, Cameron (1978) ve Rodrik (1998) tarafından öne sürülen bulguların aksine, dışa açıklık ile kamu büyüklüğü arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, etkinlik hipotezi'ni destekler nitelikte olup, literatürde uzun süredir kabul gören telafi hipotezinin yanı sıra etkinlik hipotezinin de dikkate alınmasına zemin hazırlamıştır.

Alesina ve Wacziarg (1998), 1980-1984 dönemine ait 154 ülkenin yatay kesit verilerini dahil ettikleri çalışmada kamu harcamaları ve ticari açıklık arasında dolaylı bir ilişki olduğunu iddia etmektedirler. Ülke büyüklüğünün bu ilişkiyi etkilediğini ve küçük ülkelerde kamu harcamalarının daha yüksek olduğunu savunmuşlardır. Bir başka deyişle, ülke büyüklüğü ile ticari açıklık ve kamu harcamaları arasında negatif ilişki söz konusu iken ticari açıklık ile kamu harcamaları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Garret (2001), gelişmişlik düzeyleri farklı 113 ülkenin verilerini içeren çalışmasında, 1985-1995 yılları arasındaki verilerini analiz ederek, değişkenler arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulmuştur. Bu bulgu, diğer bir ifadeyle telafi hipotezini destekleyen bir sonuç ortaya koymuştur.

Kaufman ve Segura-Ubiergo (2001), 1973-1997 dönemi verilerinden yararlanarak, Latin Amerika'da yer alan 14 ülkenin, sosyal harcamalar (eğitim, sağlık, güvenlik), sermaye hesabı liberalizasyon endeksi ile dış ticarete açıklık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarında kullandıkları panel veri regresyon analizine göre, küreselleşme göstergelerinin sosyal güvenlik harcamaları üzerinde negatif bir etkisi olduğu ayrıca, sermaye liberalizasyonunun sağlık ve eğitim harcamalarını pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.

Adsera ve Boix (2002), 65 ülkenin dahil olduğu çalışmasında 1950-1990 yıllarına ait verilerle panel veri analizi kullanarak söz konusu ilişkiyi incelemişlerdir. Bu çalışmanın literatürde önemli bir katkısının olmasının sebebi ticari açıklık ile kamu harcamaları değişkenlerinin yanı sıra politik ve siyasi faktörleri de analize dahil edilmesidir. Adsera ve Boix'in yapmış olduğu bu çalışmaya göre ticari açıklık düzeyinin kamu harcamaları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Balle ve Vaidya (2002), Amerika Birleşik Devletleri'ne ait 48 eyaletin 1987-1994 dönemi verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında, kamu harcamaları ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi yarı logaritmik fonksiyona dayalı En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile analiz etmişlerdir. Ampirik bulgular, ticari açıklık ile sosyal refah ve sağlık harcamaları arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ortaya koyarken; toplam kamu harcamaları ile ticari açıklık arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır.

Molana vd. (2004), 23 OECD üyesi ülkenin 1948-1998 dönemini kapsayan veri setini kullanarak yaptıkları çalışmada, zaman serisi yöntemiyle analiz gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda, telafi hipotezini güçlü bir şekilde destekleyen bulgulara ulaşılamamıştır.

Islam (2004), telafi hipotezinin geçerliliğini Norveç, Kanada, Avusturya, İsveç, İngiltere ve ABD için 1929-1997 yıllarını kapsayan dönemi ARDL yaklaşımı ve FMOLS yöntemiyle incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre Kanada ve ABD için uzun dönemde telafi hipotezinin geçerliliği desteklenirken diğer ülkelerde telafi hipotezinin varlığı reddedilmiştir.

Garen ve Trask (2005), çalışmalarında farklı gelişmişlik düzeylerine sahip 96 ülkenin 1990 yılı verileriyle ticari açıklık ile kamu büyüklüğü ilişkisini farklı değişkenler kullanarak incelemiştir. Kamu büyüklüğünün ölçülmesinde bütçe dışı göstergeler de çalışmaya ilave edildiği için diğer çalışmalardan bu yönüyle farklılaşmıştır. Çalışmada yapılan yatay kesit analiz sonuçlarına göre bütçesel ölçümlere dayalı kamu harcamaları ile ticari açıklık düzeyi arasında pozitif anlamlı bir ilişki tespit edilirken, bütçesel olmayan değişkenler ile ticari açıklık arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

Abizadeh (2005), 1960-2000 dönemi verilerini kullanarak Kore, Kanada, Singapur, ABD, Uruguay ve Mısır ülkeleri için ticari açıklık ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırmış ve iki aşamalı EKK yöntemiyle yapılan analizde, Kanada, Uruguay ve Singapur'da değişkenler arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna karşılık, Kore, ABD ve Mısır'da ise değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir.

Pickup (2006), Kanada eyaletlerini incelediği çalışmasında, 1981-1999 yılları arasındaki verileri kullanarak küreselleşme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi sabit etkili panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışma, küreselleşme süreçlerinin kamu harcamaları üzerindeki etkisini araştırarak, dış ticaret açıklığının kamu tüketim harcamaları ve transfer harcamaları üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda, dış ticaret açıklığının transfer harcamaları ve kamu tüketim harcamaları üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Shelton (2007), 1970-2000 dönemi verilerini kullanarak 101 ülke üzerinde yaptığı çalışmasında, panel regresyon analizi yöntemini uygulamıştır. Araştırmada, kamu harcamaları merkezi ve yerel olmak üzere iki ayrı kategoriye ayrılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, dış ticaret açıklığının yerel kamu harcamalarını pozitif etkilediği gözlemlenmemiştir. Bununla birlikte, dışa açıklığın merkezi kamu harcamaları üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Liberati (2007), telafi ve etkinlik hipotezini birlikte sınıadığı çalışmasında 1975-2005 dönemine ait çoğunlukla gelişmiş ekonomilerin yer aldığı 18 OECD ülkesinin ticari açıklık ile kamu harcamaları verilerinin ilişkili olup olmadığını araştırmıştır. Dinamik OLS yöntemini kullanan

çalışmanın bulgularına göre, sermaye liberalizasyonu ile kamu harcamaları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç, etkinlik hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Benarroch ve Pandey (2008), 1970-2000 yılları arasındaki verilerle 96 ülkeyi dahil ederek kamu harcamaları ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yaptıkları analiz sonuçlarına göre, kamu harcamaları arttıkça ticari açıklığın derecesi düşmektedir bu nedenle değişkenler arasındaki negatif etki etkinlik hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Benarroch ve Pandey (2012), 119 ülke ile aynı çalışmayı tekrar etmişlerdir. Gelir seviyesini yüksek ve düşük olarak sınıflandırıp, gelir farklılığından kaynaklanan herhangi bir etkinin varlığı test edilmiş ve kamu harcamaları sekiz ayrı kaleme ayrılmıştır. Çalışma sonucunda, telafi hipotezinin yalnızca düşük gelirli ülkelerde eğitim harcamaları için doğrulandığı, yüksek gelir grubuna sahip ülkelerde ise kamu harcamalarının azalmasına neden olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın genel bulguları, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını ortaya koymuştur.

Kueh vd. (2008), kamu harcamaları ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi Malezya, Filipinler, Tayland ve Singapur ülkelerini 1974-2006 dönemini kapsayacak şekilde ARDL yaklaşımıyla incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, değişkenler arasında pozitif ve uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ferris vd. (2008), yalnızca Kanada'yı dahil ettiği çalışmasında kamu harcamaları ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi 1870-2000 dönemini kapsayacak şekilde incelemiştir. Çalışmada kullanılan Johansen eşbütünleşme analiz yöntemi bulgularına göre, söz konusu değişkenler arasında negatif bir ilişki tespit ederek etkinlik hipotezi desteklenmiştir.

Kimakova (2009), çalışmasında gelişmişlik düzeylerinde farklılık gösteren 87 ülkenin 1976-2003 dönemini kapsayan kamu harcamaları ve ticari açıklık verilerinin yanı sıra finansal piyasaların gelişiminin bu ilişkiyle etkisini incelemiştir. İki değişken arasında anlamlı, güçlü bir pozitif ilişki olduğu ve telafi hipotezinin geçerliliği dinamik panel veri tahmincisinin kullanıldığı analizle tespit edilmiştir.

Epifani ve Gancia (2009), 143 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, 1950-2000 dönemine ait verilerle gerçekleştirdikleri panel regresyon analizi sonuçlarına göre, ticari açıklık ile kamu harcamaları arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki bulmuşlardır.

Busemeyer (2009), kamu harcamaları ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi 21 OECD üye ülkesi için test etmiştir. 1980-2004 dönemine ait verilerle gerçekleştirdiği çalışmada ise panel ECM analiz yöntemi kullanmıştır. Elde edilen sonuçlar, dış ticaretin kamu harcamaları üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Aydoğuş ve Topçu (2013) yaptıkları çalışmada, Türkiye için ticari açıklık ile kamu harcamaları arasındaki sınımlardır. 1974-2011 dönemine ait verilerde ticari açıklık için ithalat ile ihracatın GSYİH'ye oranı, kamu büyüklüğü olarak devletin nihai tüketim harcamalarının GSYİH'ye oranı, analizde kullanılmıştır. Eşbütünleşme testinden elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin bulunamadığı, ancak kısa dönemde kamu harcamalarından ticari açıklığa doğru tek yönlü bir nedenselliğin tespit edildiği belirlenmiştir. Ne telafi ne de etkinlik hipotezi bu çalışmayla desteklenememiştir.

Zeren ve Ergün (2013) yapmış oldukları çalışmada, 1970-2011 dönemi verileriyle ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi 15 Avrupa ülkesini baz alarak incelemişlerdir. Söz konusu ilişkiyi Emirmahmutoglu-Kose panel nedensellik testi ile sınımlardır. Çalışma sonucunda, telafi hipotezinin geçerli olduğu kanısına varmışlardır.

Altay ve Aysu (2013), 15 Avrupa Birliği üyesi ülke ile 1974-2011 dönemi için telafi ve etkinlik hipotezlerini test etmişlerdir. Çalışmada küreselleşme ölçütü olarak ticaret, doğrudan yabancı sermaye akımları, nüfus artış hızı ve kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerini kullanmışlardır. Bu değişkenler ile kamu harcamaları arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ticari açıklık ile kamu harcamaları arasında negatif bir ilişki tespit edilerek etkinlik hipotezinin geçerliliği kabul edilmiştir.

Aregbeyen ve Ibrahim (2014), Nijerya'ya ait 1970-2012 dönemi verileriyle ticari açıklık ile kamu harcamaları ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, ticari açıklık ile kamu harcamalarının eşbütünleşik olduğu, ticari açıklıktan kamu harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmış böylece telafi hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir.

Zortuk ve Beşer (2014) yaptıkları çalışmada, 24 geçiş ekonomisi ülkesinin 1990-2011 dönemi verilerini kullanarak, panel veri analiziyle telafi hipotezinin geçerliliğini incelemişlerdir. Analiz, demokratik yapısı güçlü geçiş ülkelerinde telafi hipotezinin geçerli olduğunu gösterirken, Bosna-Hersek, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova örneklerinde kamu harcamalarının ticari açıklıktaki değişikliklerden bağımsız şekilde dış riskle pozitif yönde ilişki gösterdiğini ortaya koymuştur.

Şener vd. (2015), Türkiye ekonomisini analiz ettikleri ve 1975-2013 dönemine ait verileri kullandıkları çalışmalarında telafi hipotezi ve etkinlik hipotezinin geçerliliğine dair destekleyici bir bulguya ulaşamamışlardır.

Jetter ve Parmeter (2015), 1960-2000 dönemine ait Penn Dünya tablolarından alınan veriler ile 154 ekonomi için kamu harcamaları ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz modeline ülke boyutu da dahil edilmiş olup göstergesi olarak toplam nüfus, kamu büyüklüğünün

göstergesi olarak kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı, ticari açıklığın göstergesi olarak ise ihracat ile ithalatın toplamının GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Araştırmacıların analiz sonucuna göre, ülke boyutunun önemi tamamen reddedilemediği gibi telafi hipotezi de doğrulanamamıştır.

Genç ve Telatar (2015), 1980-2013 dönemi verileri kullanılarak kamu harcamaları ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi Türkiye için ele almışlardır. Telafi hipotezinin geçerliliği zaman serisi analizi ile test edilmiş olup yapılan Engle ve Granger Eşbütünleşme testi ve Hata Düzeltme Modeli'nden elde edilen analiz sonuçlarına göre, telafi hipotezinin varlığına ulaşılmıştır.

Taşar (2016), 1961-2014 dönemini kapsayan çalışmasında telafi ve etkinlik hipotezlerini Türkiye için test etmiştir. Doğrusal zaman serisi yöntemlerinden faydalanan çalışmada, ticari açıklığın kamu harcamalarını artırdığı ve telafi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tuncer (2016), yaptığı çalışmada, telafi hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerliliğini incelemek için ticari açıklık ile sosyal yardım ve sosyal güvenlik hizmetlerini analize dahil etmiştir. 2004-2011 dönemine ait Türkiye'nin 26 bölgesinin yıllık verileri kullanılarak, uzun dönemli ilişkinin varlığı, Dinamik Panel analizi aracılığıyla test edilmiştir. Test sonuçları, İstanbul, Konya, Karaman, Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri bölgelerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmadığını, dolayısıyla telafi ve etkinlik hipotezlerinin desteklenemediğini göstermiştir. Diğer bölgelerde ise anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiş ve telafi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır.

Ceylan ve Yılmaz Şahin (2018), Türkiye için 1998:1-2016:4 dönemi arasındaki üç aylık verilerle dışa açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz ettikleri çalışmada, ekonometrik sonuçlar doğrultusunda çift yönlü bir nedensellik bulmuşlardır. Bu bulgu, telafi hipotezinin Türkiye'de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tütüncü ve Zengin (2019) yaptıkları çalışmada, MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye) ülkelerini telafi ve etkinlik hipotezleri kapsamında Çok Kırılmalı Panel eşbütünleşme testi ile analiz etmişlerdir. 1987-2015 dönemini kapsayan çalışmada ticari açıklık ile kamu harcamaları arasında anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur ve CCE parametre katsayı tahminci sonuçlarına göre Nijerya ve Endonezya'da ticari açıklık oranı büyüdükçe kamu harcamaları azalırken, Meksika ve Türkiye'de ise dışa açılmadan kaynaklanan risklerin devlet tarafından telafi edildiği tespit edilmiştir. Bu durumda Endonezya ve Nijerya ekonomileri için etkinlik hipotezinin, Meksika ve Türkiye ekonomileri için telafi hipotezinin geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Özek ve Bayat (2020) yapmış oldukları çalışmada, BRICS ülkeleri için 1991-2018 dönemine ait verileri kullanarak ticari açıklık kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Panel veri analizi sonucunda, BRICS ülkelerinde etkinlik hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayrakdar ve Soyyiğit (2021), ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan için 1997- 2017 dönemi verileriyle incelemişlerdir. Çalışmada Panel eşbütünleşme analizi kullanılmış olup Kırgızistan için telafi hipotezinin, Azerbaycan, Tacikistan ve Türkmenistan için etkinlik hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dura ve Yalçıntaş (2022), Çekya, Arnavutluk, Romanya, Estonya, Bulgaristan ve Slovakya ekonomilerini 1995-2019 dönemine ait verileri kullanarak panel veri analizi ile test etmişlerdir. Elde edilen sonuçlar, söz konusu ülkelerde ticari açıklığın kamu harcamalarını azaltıcı yönde etkili olduğunu ve bu nedenle etkinlik hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Yıldız (2024), çalışmasında MIST ülkelerinde (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye) ticari açıklığın kamu harcamaları üzerindeki etkisini, 1960-2021 dönemine ait yıllık verilerle yapılan panel veri analizi sonucunda, LM eşbütünleşme testi kamu harcamaları ile açıklık değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca, CUP-FM ve BA-OLS testleriyle elde edilen katsayı tahminleri, iki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Fisher nedensellik testi sonuçları ise LM eşbütünleşme testini desteklemiş ve böylece, 1960-2021 dönemi için MIST ülkelerinde telafi hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TELAFİ VE ETKİNLİK HİPOTEZLERİNİN KEİ İÇİN GEÇERLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

4.1. Veri Seti ve Model

Çalışmanın bu kısmında KEİ ülkelerinde telafi ve etkinlik hipotezlerinin test edilmesi için kullanılan veri seti ve model tanıtılmıştır.

4.1.1. Veri Seti

Çalışmada, telafi ve etkinlik hipotezlerinin KEİ için geçerliliği analiz edilmiştir. Analize konu olan ülkeler alfabetik sıraya göre Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Kuzey Makedonya, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan olarak sıralanmaktadır. 2000-2022 dönemi için yıllık veri seti kullanılmış olup veriler Dünya Bankası'nın resmi sitesinden temin edilmiştir. Analizde yer alan değişkenlerden, kamu harcamaları (KH), devletin nihai tüketim harcamalarının GSYİH içindeki payını, ticari açıklık (TA), ithalat ve ihracat toplamının GSYİH içindeki payını temsil etmektedir. Kamu harcamaları ve ticari açıklık değişkenleri analize logaritmik formda dahil edilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken Adı	Değişkene İlişkin Açıklama	Dönem	Kaynak
KH	Kamu harcamalarının GSYİH'deki payının logaritması	2000-2022	Dünya Bankası
TA	Ticari açıklığın [(İhracat+ İthalat)/GSYİH] logaritması		

4.1.2. Ekonometrik Model

Çalışmada kullanılacak model, hipotezlerin temel değişkenleri ile aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

$$\text{Model: } \ln KH_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln TA_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

i: ülke sayısının

t: zaman aralığını,

β_0 : sabit terim katsayısını,
 β_1 : bağımsız değişken katsayısını
 ε_{it} : hata terimini ifade etmektedir.

4.2. Ekonometrik Yöntem

Bu bölümde, panel veri analizi kapsamında kullanılan yöntemler ayrıntılı olarak tanıtılmakta ve elde edilen ampirik bulgulara yer verilmektedir.

4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı, panelde yer alan bir birimde meydana gelen şok veya etkinin diğer yatay kesit birimlerini etkileyip etkilemediğini ifade eder. Ekonometrik analizlerde, kullanılacak yöntemin veya testin belirlenmesinden önce yatay kesit bağımlılığının tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik gibi özelliklerin varlığı, birim kök, eşbütünleşme, nedensellik ve katsayı tahmincileri gibi testlerin seçimini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, yatay kesit bağımlılığı göz ardı edilerek gerçekleştirilen analizler, elde edilen sonuçların hem sapmalı hem de tutarsız olmasına neden olacaktır (Koçbulut ve Altıntaş, 2016: 152).

Panel analizde zaman boyutunun (T), yatay kesit boyutundan (N) büyük olması durumunda ($T > N$), Breusch-Pagan (1980)'ın geliştirdiği Lagrange Multiplier (LM) testine başvurulurken, zaman boyutunun yatay kesit boyutundan küçük olması durumunda ($T < N$) Pesaran (2004)'ın Ölçekli (Scaled) LM testi kullanılmaktadır. Her iki boyutun birbirine eşit ya da büyük düzeyde olması durumunda ($N = \infty$, $T = \infty$ veya $N = T$) ise Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD (Cross-Section Dependence) testine bakılmaktadır.

Testler yatay kesit bağımlılığının bulunmadığı sıfır hipotezi altında test edilir.

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Breusch-Pagan LM Testi

Breush ve Pagan (1980), görünüşte ilişkisiz regresyon tahmini kapsamında sabit N ve $T \rightarrow \infty$ için geliştirmiş oldukları LM test istatistiği (2) numaralı denklemde verilmiştir:

$$LM = \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} \hat{p}_{ij}^2 \rightarrow X^2 \frac{N(N-1)}{2} \quad (2)$$

Pesaran Ölçeklendirilmiş Lagrange Çarpanı Testi

Kesit sayısının yüksek olduğu durumlarda Breusch-Pagan LM Testi yetersiz kalabilmektedir. Söz konusu yetersizliği gidermek adına Pesaran (2004), LM istatistiğinin standartlaştırılmış bir biçimini geliştirmiştir. Bu doğrultuda Pesaran, yatay kesit bağımlılığını test edebilmek için (3) numaralı denklemde gösterilen LMS test istatistiğini önermiştir.

$$LMS_S = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T_{ij} \hat{p}_{ij}^2 - 1) \rightarrow N(0,1) \quad (3)$$

Pesaran (2004) CD testi

Breusch-Pagan LM ve Pesaran Ölçeklendirilmiş LM testlerinin boyuta bağlı olarak dirençsizlik göstermesi durumuna karşın Pesaran (2004), $N > T$ olduğu durumlarda yatay kesit bağımlılığın araştırılması için sapmayı engelleyecek Pesaran CD testini geliştirmiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} \hat{p}_{ij}^2 \sim N(0,1) \quad (4)$$

Yatay kesit bağımlılığı testlerinden elde edilen olasılık değerleri, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerine göre değerlendirilmektedir. Elde edilen olasılık değerinin %10'dan (0,10) daha küçük olması durumunda, H_0 hipotezi reddedilerek alternatif hipotez olan H_1 kabul edilir. Bu durum, panelde yer alan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunduğuna işaret etmektedir (Pesaran vd., 2008:110-113).

4.2.2. Homojenlik Testi

Homojenlik testleri, panel veri modellerinde eğim parametrelerinin homojen olup olmadığı ile ilgilenmektedir. Başka bir ifadeyle her bir panel için hesaplanan katsayıların birbirine eşit olup olmadığı bu testler yardımıyla anlaşılmaktadır (Pesaran, 2015: 734). Homojenlik testine ilişkin ilk yaklaşım Swamy (1970) tarafından ortaya konmuş, bu yaklaşım daha sonra Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilerek Delta (Δ) Testi şeklinde literatürde yerini almıştır (Pesaran ve Yamagata, 2008: 56).

Eğim katsayı homojenliği testi için hipotezler şu şekildedir:

H_0 : Eğim katsayısı homojen yapıdadır. ($\beta_i = \beta$)

H_1 : Eğim katsayısı heterojen yapıdadır. Yani homojen yapıda değildir. ($\beta_i \neq \beta$)

Literatürde büyük örneklemeler için $\tilde{\Delta}$ testi kullanılıyorken; küçük örneklemeler için $\tilde{\Delta}_{adj}$ testi kullanılmaktadır.

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \quad (5)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1} \tilde{S} - E(\tilde{Z}_{iT})}{\sqrt{\text{Var}(\tilde{Z}_{iT})}} \quad (6)$$

Denklemlerde, N: yatay kesit sayısını, $\tilde{S}$: Swamy test istatistiğini, E: beklenen değeri k: bağımsız değişken sayısını sembolize etmektedir. Testten elde edilen olasılık değerinin %5 anlamlılık düzeyinden büyük olması durumunda, H_0 hipotezi reddedilemez ve bu doğrultuda paneldeki katsayıların homojen olduğu sonucuna varılır (Pesaran ve Yamagata, 2008: 54-57).

4.2.3. CADF Birim Kök Testi

Panel veri analizlerinde birim kök testleri, genellikle birinci nesil ve ikinci nesil testler olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Analizde kullanılacak birim kök testi seçimi, değişkenler arasındaki yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik test sonuçlarına bağlı olarak önemli bir aşama teşkil etmektedir. Paneldeki yatay kesit birimleri arasında herhangi bir etkileşim bulunmadığı takdirde, birinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Ancak, yatay kesit bağımlılığı mevcutsa, ikinci nesil birim kök testleri ile daha doğru ve güvenilir sonuçlara ulaşılmaktadır. Panel veri analizinde birim kök testleri oldukça önemlidir. Çünkü panele ait serilerin birim kök içermesi durumunda sonrasında yapılacak olan eşbütünleşme testleri ve uzun dönem katsayı tahminleri sahte regresyona yol açabilmektedir (Göçer vd., 2012: 457).

İkinci nesil birim kök testlerinden Genişletilmiş CADF Testi'ne ait regresyon denklemi (7)'de verilmiştir.

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + b_i Y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} c_{ij} \Delta Y_{i,t-j} + d_i^t + h_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^{p_i} n_{ij} \Delta \bar{y}_{i,t-j} + \varepsilon_{i,t} \quad (7)$$

Pesaran (2007) çalışmasında tespit ettiği kritik değerleri tablolastırması, ortaya çıkardığı CADF testini de Monte Carlo simülasyonlarında deneyerek CADF testinin, hem $N > T$ durumunda hem de $T > N$ durumunda geçerli ve tutarlı sonuçlar verdiğini tespit etmiştir. CADF testinde kullanılan t istatistiği ise şu şekildedir:

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta Y_{iM_w}'}{\sigma(Y_{i-1} M_w Y_{i-1})^{\frac{1}{2}}} \quad (8)$$

CADF istatistik değerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olması durumunda H_0 (seride birim kök vardır) reddedilerek, alternatif hipotez H_1 (seride birim kök yoktur) kabul edilmektedir.

4.2.4. Westerlund Eşbütünleşme Testi

Westerlund (2007) eşbütünleşme testi, bir koşullu hata düzeltme modelindeki hata düzeltme teriminin sifıra eşit olup olmadığını test ederek, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığını öne süren sıfır hipotezini dört farklı panel eşbütünleşme testiyle incelemektedir. Bootstrap yöntemiyle yatay kesit bağımlılığını ele alan bu test, asimptotik normal dağılımın kullanımı nedeniyle meydana gelen bozulmaları azaltmaktadır. Dolayısıyla, asimptotik dağılımlara dayanan panel eşbütünleşme testlerine kıyasla daha güvenilirdir. Westerlund (2007)'ın geliştirdiği ECM panel eşbütünleşme testi, paneli oluşturan serilerin $I(1)$ durağan olduğu durumlarda kullanılan bir metottur. Eşbütünleşme testine ait model, denklem (10)'da yer almaktadır.

$$\Delta Y_{it} = \delta_i d_t + \alpha_i Y_{i,t-1} \lambda_i x_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{i,j} \Delta Y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta x_{i,t-j} + e_{i,t} \quad (10)$$

Aşağıda verilen testlerden G_a ve G_T , grup ortalama istatistikleri; P_a ve P_T ise panel istatistikler olarak adlandırılmaktadır. Panel istatistikleri homojen olduğu durumlarda, grup istatistikleri ise homojen olmadığı durumlarda daha etkin sonuçlar vermektedir. G_a ve G_T grup ortalama test istatistikleri panelin tamamını ele alarak çıkarım yapma amacıyla kullanılmaktadır. Test istatistiklerine ait $H_0: \alpha_i = 0$ ve alternatif hipotezi $H_1: \alpha_i < 0$ olarak sınanmaktadır. P_a ve P_T test istatistikleri ise, $H_0: \alpha_i = 0$ ve $H_1^g: \alpha_i = \alpha < 0$ olarak hipotezleri test etmektedir. Panel istatistiklerinin alternatif hipotezi, panelde yer alan en az bir birimde eşbütünleşme ilişkisi bulunduğunu savunmaktadır. Bu hipotez, grup ve panel istatistikleri altında aşağıda verilen denklemlerle ifade edilmektedir. Denklemlerde yer alan SE, standart sapmayı temsil etmektedir.

$$G_T = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{\hat{a}_i}{SE(\hat{a}_i)} \quad (11)$$

$$G_a = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \frac{T \hat{a}_i}{\hat{a}_i(1)} \quad (12)$$

$$P_T = \frac{\hat{a}}{SE(\hat{a})}, P_a = T \hat{a} \quad (13)$$

4.2.5. Panel AMG Tahmincisi

Genişletilmiş Ortalama Grup Tahmincisi (AMG), Cobb-Douglas üretim fonksiyonu göz önünde bulundurarak geliştirilmiş uzun dönemli katsayı belirleme yöntemidir. AMG tahmincisi, serilerin I(1) olduğu durumda kullanılabilirken aynı zamanda, eğim katsayılarının heterojen olduğu, değişkenlerin birim kök içerdiği durumlarda ve yatay kesit bağımlılığı içeren modellerde tercih edilen bir panel tahmincidir. Değişkenlerin ortak faktörlerinin yanında ortak dinamik etkilerin de dikkate alınması nedeniyle dengesiz panel verilerinde de etkin sonuçlar veren bir yöntemdir.

AMG tahmincisi modeli aşağıdaki denklemlerdeki gibi gösterilmektedir:

$$y_{it} = \beta_i' x_{it} + u_{it} \quad u_{it} = \alpha_i + \lambda_i' f_t + \varepsilon_{it} \quad (14)$$

$$x_{mit} = \pi_{mi} + \delta_{mi}' g_{mt} + p_{1mi} f_{1mt} + \dots + p_{nmi} f_{nmt} + v_{mit} \quad (15)$$

$$m=1,2,\dots,k \text{ ve } f_{\cdot mt} \subset f_t \quad (16)$$

$$f_t = \Phi' f_{t-1} + \varepsilon_t \quad \text{ve} \quad g_t = K' g_{t-1} + \varepsilon_t \quad (17)$$

Yukarıdaki denkliklerde, x_{it} gözlemlenebilen faktörleri, f_t ve g_t gözlemlenemeyen faktörleri, λ_i^1 birimlerin faktör yüklerini ifade etmektedir.

$$1. \text{ Aşama: } \Delta_{y_{it}} = b' \Delta_{x_{it}} + \sum_{t=1}^T c_t \Delta D_t + e_{it} \rightarrow \hat{c}_t = \hat{u}_t \quad (18)$$

$$2. \text{ Aşama: } \Delta_{y_{it}} = a_i + b_i' x_{it} + c_{it} + d_i \hat{u}_t D_t + e_{it} \rightarrow \hat{b}_{AMG} \equiv N^{-1} \sum_i \hat{b}_i \quad (19)$$

Denklem (18)'de yer alan birinci aşamada, değişkenlerin birinci farkları alındıktan sonra, modelin gereksinim duyduğu ve gerekli görülen durumlarda zaman kuklaları modele dâhil edilmektedir. Sonrasında ise EKK yöntemi kullanılarak katsayılar tahmin edilmektedir. Denklem (19)'da yer alan ikinci aşama, birinci aşamada tahmin edilen kukla değişken katsayılarının modele yeniden dâhil edilmesiyle, modelin daha tutarlı ve anlamlı sonuçlar vermesini sağlamaktadır. (Eberhardt, 2012: 64).

4.2.6. Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi

Nedensellik analizleri, değişkenler arasındaki nedensel ilişkinin varlığını ve yönünü belirlemek amacıyla kullanılan istatistiksel yöntemlerdir. Bu testler aracılığıyla, değişkenler arasında tek yönlü ya da çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olup olmadığı tespit edilebilmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığının incelenmesi, araştırmanın amacına bağlı olarak farklı bağlamlarda ve çeşitli hedefler doğrultusunda gerçekleştirilebilmektedir. Nedenselliğin yönünün belirlenmesi, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin doğru bir şekilde tanımlanması, bağımlı değişkenin yalnızca kendi geçmiş değerleriyle değil, aynı zamanda bağımsız değişkenlerin geçmiş değerleriyle açıklanıp açıklanamayacağını değerlendirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca, bağımsız değişkende meydana gelen değişimlerin, bağımlı değişken üzerindeki etkisinin kaç dönemlik bir gecikmeyle ortaya çıktığını analiz etmek de bu testlerin temel kullanım alanları arasında yer almaktadır (Tatoğlu, 2018).

Dumitrescu ve Hurlin (2012), sabit katsayılara sahip heterojen panel veri modelleri için basitleştirilmiş bir Granger nedensellik testi önermiştir. Bu test, panel verilerde yer alan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini analiz etmek amacıyla, geleneksel Granger nedensellik yaklaşımının bir uzantısı olarak geliştirilmiştir. Panel veri modellerinde gözlemlenen heterojenliği dikkate alarak daha esnek ve daha az kısıtlayıcı varsayımlar altında nedensellik ilişkilerinin test edilmesine olanak tanır. Söz konusu test, zaman boyutunun kesit boyutundan hem büyük hem de küçük olduğu durumlarda güvenilir sonuçlar üretebilme kapasitesine sahiptir. Nedensellik modeli aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir:

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (20)$$

$$H_0: \beta_i^{(k)} = 0, i=1, 2, \dots, N \quad (21)$$

$$H_1: \beta_i^{(k)} = 0, i=1, 2, \dots, N_1 \& \beta_i^{(k)} \neq 0, i=N_1+1, N_1+2, \dots, N \quad (22)$$

4.3. Ampirik Bulgular

Tez çalışması çerçevesinde, öncelikle modelin yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik gibi önsel testleri gerçekleştirilmiştir. Bu testlerden elde edilen sonuçlar, kullanılacak eşbütünleşme modelinin belirlenmesinde temel bir rol oynamıştır. Breusch-Pagan LM (1980), Pesaran (2004) CD ve CD_{LM}

(2004) tarafından önerilen yatay kesit bağımlılığı testleri ile homojenlik analizi için uygulanan delta testlerinin sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi ve Homojenlik Sonuçları

Test	İstatistik	Olasılık
Breusch-Pagan LM	254,4791	0,000
Pesaran scaled LM	14,12963	0,000
Pesaran CD	2,897694	0,000
Homojenlik Testi Sonuçları		
Test	İstatistik	Olasılık
$\tilde{\Delta}$	6,170	0,000
$\tilde{\Delta}_{adj}$	6,616	0,000

Yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları incelendiğinde, üç farklı teste göre de değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığını iddia eden H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bu bağlamda, modelin yatay kesit bağımlılığı içerdiği tespit edilmiştir. Homojenlik testi sonuçlarına göre ise $\tilde{\Delta}$ ve $\tilde{\Delta}_{adj}$ test istatistikleri için, katsayıların homojen olduğunu ifade eden H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiğinden, katsayıların heterojen olduğu saptanmıştır. Modelde yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinin uygulanmasıyla daha güvenilir sonuçlar elde edilmektedir.

Tez çalışmasında yer alan değişkenlerin durağanlık düzeylerinin değerlendirildiği CADF (2007) ikinci nesil panel birim kök testi sonuçları Tablo 4 ve 5'te sunulmuştur.

Tablo 4: KH Değişkenine Ait CADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişken(ler)	Tablo Kritik Değerler		
	CADF İstatistiği			
Düzy	KH	%1	%5	%10
Sabit	-1,681(1)	-2,450	-2,250	-2,140
Sabit ve Trend	-2,132(1)	-2,960	-2,760	-2,660
Birinci Farkında	ΔKH	%1	%5	%10
Sabit	-3,801(0)***	-2,450	-2,250	-2,140
Sabit ve Trend	-3,925(0)***	-2,960	-2,760	-2,660

Not: ***, **, *, sırası ile %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (); değerler gecikme uzunluklarını göstermektedir. Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

KH değişkenine ait CADF birim kök testi sonuçlarına göre, hem sabitli hem de sabit ve trendli modeller için CADF istatistik değerinin, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki kritik tablo değerlerinden daha küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda %1 anlamlılık düzeyinde serinin birim kök barındırdığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilememektedir. KH değişkeninin düzeyde birim köke sahip olduğu belirlenmiştir. Serinin birinci farkında durağanlığı değerlendirildiğinde ise, hem sabitli hem de sabit ve trendli modellerde %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilerek, ΔKH değişkeninin birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: TA Değişkenine Ait CADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişken(ler)	Tablo Kritik Değerler		
	CADF İstatistiği			
Düzyey	TA	%1	%5	%10
Sabit	-1,405(2)	-2,450	-2,250	-2,140
Sabit ve Trend	-1,38 (2)	-2,660	-2,760	-2,960
Birinci Farkında	ΔTA	%1	%5	%10
Sabit	-4,471(0)***	-2,140	-2,250	-2,450
Sabit ve Trend	-4,590(0)***	-2,960	-2,760	-2,660

Not: ***; %1'de anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. (); değerler gecikme uzunluklarını göstermektedir. Gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 5'te sunulan TA değişkenine ait CADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde, benzer şekilde hem sabitli hem de sabit ve trendli modeller için, CADF istatistik değerinin, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki kritik tablo değerlerinden daha küçük olduğu hesaplanmıştır. Bu nedenle %1 anlamlılık düzeyinde serinin birim köke sahip olduğunu ifade eden H_0 hipotezi reddedilememektedir. TA değişkeninin seviyesinde durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Serinin birinci farkı alındığında ise, hem sabitli hem de sabit ve trendli modellerde %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilerek, ΔTA değişkeninin durağanlaştığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Ticari açıklığın uzun dönemde kamu harcamaları üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirilen Westerlund (2007) eşbütünleşme analizine ait sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Westerlund eşbütünleşme testinde, Gt, Ga, Pt ve Pa olmak üzere dört ayrı test istatistiği hesaplanmaktadır. Gt ve Ga test istatistikleri, grup ortalamalarına dayanan istatistikler olup, heterojen panellerde daha güvenilir sonuçlar sağlamaktadır. Tabloda yer alan Westerlund eşbütünleşme testi bulguları, Gt, Ga, Pt ve Pa test istatistikleri için 'eşbütünleşme yoktur' şeklindeki sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, ticari açıklık ve kamu harcamaları arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 6: Westerlund Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Değer	Z Değeri	Olasılık
Gt	-3,332	-6,242	0,000
Ga	-9,677	-1,647	0,050
Pt	-9,321	-3,953	0,000
Pa	-8,816	-3,504	0,000

Eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesinin ardından uzun dönem katsayılarının tahmin edilmesi için panel AMG yöntemine başvurulmuştur. Test sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: KEİ Ülkelerine Ait Panel AMG Uzun Dönem Katsayılar Sonuçları

Ülkeler	Katsayı	İstatistik
Türkiye	-0,566	-4,33***
Arnavutluk	-0,184	-1,57
Azerbaycan	-0,204	-0,78
Bulgaristan	-0,439	-3,14***
Ermenistan	0,154	1,02
Gürcistan	1,318	1,89*
Moldova	0,593	3,47***
Romanya	-1,452	-7,56***
Rusya	-0,451	-3,79***
Sırbistan	0,165	2,95***
Ukrayna	0,110	0,23
Yunanistan	-0,333	-4,73***
Kuzey Makedonya	-0,043	-0,19

Not: ***, *, sırası ile %1 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

KEİ ülkelerinde telafi ve etkinlik hipotezlerinin geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan AMG katsayı tahminci sonuçlarına göre, KEİ ülkelerinden Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Sırbistan ve Ukrayna’nın katsayı işaretinin pozitif olduğu saptanırken; Türkiye, Arnavutluk, Azerbaycan, Romanya, Rusya, Yunanistan ve Kuzey Makedonya’nın katsayı işaretinin negatif olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte Türkiye, Bulgaristan, Moldova, Romanya, Rusya, Sırbistan ve Yunanistan’ın katsayı değerinin %1 anlamlılık düzeyinde, Gürcistan’ın ise katsayı değerinin %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ancak, Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna ve Kuzey Makedonya’nın katsayı değerleri istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Elde edilen sonuçlardan hareketle, Gürcistan, Moldova ve Sırbistan’da ticari

açıklığın ülkelerin kamu harcamalarını artırdığı, yani telafi hipotezinin geçerli olduğu belirlenmiştir. Öte yandan; Türkiye, Romanya, Rusya ve Yunanistan’da ise ticari açıklığın kamu harcamalarını azalttığı, yani etkinlik hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 8: KEİ Ülkelerine Ait Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülkeler	W İstatistik	Z İstatistik	Olasılık
LTA⇒IKH	4,554***	3,099	0,002
IKH⇒ITA	3,302	1,388	0,165

Not: H_0 hipotezi “panel nedensellik yoktur” ***; %1’de anlamlılığı ifade etmektedir. Max gecikme uzunluğu (2) olarak belirlenmiştir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için homojen olmayan parametreler için kullanılan Dumitrescu ve Hurlin (2012) testine başvurulmuştur. Tablo 8 nedensellik testi sonuçlarını sunmaktadır. Sonuçlar TA’dan KH’ye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarihsel süreç boyunca meydana gelen küresel gelişmeler, özellikle gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretini doğrudan etkilemiş ve bu ülkelerin ekonomilerini giderek daha fazla uluslararası pazarlara entegre etmiştir. Bu entegre olma süreci, dış ticaretin genişlemesi, ekonomik ilişkilerin çeşitlenmesi ve küresel pazarlarla etkileşimde artış gibi bir dizi ekonomik dönüşümü beraberinde getirmiştir. Savaş dönemleri istisna tutulduğunda, küreselleşme eğilimlerinin 19. yüzyıldan bu yana giderek artan bir ivme kazandığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmelerle birlikte ülkeler bazı risklerle karşı karşıya kalması sebebiyle devletler müdahalelerde bulunmuşlardır. Kamu harcamaları ile dışa açılma arasındaki bağlantıya ilişkin bu tartışma, telafi ve etkinlik hipotezi bağlamında değerlendirilmektedir.

Telafi hipotezi, dışa açılmanın ekonomik büyümeyi teşvik ettiği ve bunun sonucunda kamu harcamalarının arttığı görüşünü savunmakta olup, bu artışın devlet tarafından karşılanması gerektiğini öne sürmektedir. Telafi hipotezine göre, uluslararası ticaretin ve dışa açılmanın getirdiği ekonomik faydaların toplumda eşit bir şekilde dağıtılabilmesi için, devletin ekonomik müdahalesi ve kamu harcamalarının artırılması önem arz etmektedir. Diğer taraftan, etkinlik hipotezi, dışa açık ekonomik yapıların kamu harcamaları üzerinde olumsuz bir etki yarattığını ve bu doğrultuda devletin ekonomik alandaki müdahalesinin sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Etkinlik hipotezine göre, dışa açılma süreci, devletin eğitim, sağlık ve güvenlik gibi temel kamu hizmetlerine odaklanarak, diğer ekonomik alanlara müdahale etmesini gereksiz kılmaktadır. Şayet devletin kamu harcamaları finansmanında, vergi ya da borçlanma yoluyla elde ettiği gelirleri kullanması ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini ifade etmektedir.

Çalışmada, KEİ ülkelerine ait 2000-2022 yıllarını kapsayan yıllık veriler Dünya Bankası'ndan temin edilerek, ticari açıklığın kamu harcamaları üzerindeki etkisi telafi ve etkinlik hipotezleri çerçevesinde incelenmiştir. Analizde değişkenler, kamu harcamaları için kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı ve ticari açıklık için ise ihracat ve ithalatın GSYİH'ye oranı kullanılarak panel veri analizine dahil edilmiştir. Ampirik analizde, bu iki değişkenden kamu harcamalarının bağımlı, ticari açıklığın ise bağımsız değişken olarak ele alındığı bir model kullanılmıştır.

Kamu harcamaları ile ticari açıklık arasındaki uzun dönemli ilişkinin araştırıldığı bu tez çalışmasında, öncelikle yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik gibi temel önsel testler gerçekleştirilmiştir. Yapılan testler sonucunda, kamu harcamaları ile ticari açıklık arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu ve değişken katsayılarının heterojen olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda,

değişkenlerin durağanlık düzeyi yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden CADF birim kök testi ile belirlenmiştir. Test sonucuna göre, değişkenler birinci farkında durağan hale getirilmiştir. Ardından, ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki uzun dönemli ilişkinin olup olmadığını belirlemek için Westerlund (2007) eşbütünleşme testi kullanılmıştır.

Yapılan test sonuçlarına göre, ticari açıklık ve kamu harcamaları arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğu saptanmıştır. Uzun dönem katsayılarının hesaplanmasında kullanılan heterojen panel AMG tahmincisi sonuçları, Gürcistan, Moldova ve Sırbistan için telafi hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Bu ülkelerde, ticari açıklık oranındaki artışa paralel olarak, devletlerin bireyleri koruma amacıyla kamu harcamalarını artırdığı gözlemlenmiştir. Buna göre, ticari açıklık değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış, Gürcistan'da kamu harcamalarını %1.32, Moldova'da %0.59 ve Sırbistan'da %0.16 kadar artırmaktadır. Bu sonuçlar, bu ülkelerde ticaret politikalarının ve kamu harcamalarının ekonomik dengeler üzerindeki önemini vurgulamaktadır. Diğer taraftan, Türkiye, Romanya, Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan için etkinlik hipotezinin geçerli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yani, bu ülkelerde ticari açıklık oranı arttıkça kamu harcamalarının azaldığı belirlenmiştir. Türkiye'de ticari açıklık oranındaki %1'lik bir artış, kamu harcamalarını %0.56 oranında düşürürken; Bulgaristan'da %0.44, Romanya'da %1.45, Rusya'da %0.45 ve Yunanistan'da ise %0.33 oranında azalttığı gözlemlenmiştir. Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna ve Kuzey Makedonya için ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek için Dumitrescu ve Hurlin (2012)'nin panel nedensellik testi kullanılmıştır. TA'nın KH üzerinde bilgi taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu kapsamda Gürcistan, Moldova ve Sırbistan ülkeleri için telafi hipotezinin geçerli olduğuna yönelik elde edilen sonuçlar, söz konusu ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin temellerini atan Cameron (1978) ve Rodrik (1998)'in çalışmalarını desteklemektedir. Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Rusya ve Yunanistan ülkeleri için etkinlik hipotezinin geçerli olduğuna yönelik elde edilen sonuçlar ise, Cusack (1997) ve Liberati (2007)'nin çalışmalarından elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Arnavutluk, Azerbaycan, Ermenistan, Ukrayna ve Kuzey Makedonya ülkelerinde anlamlı bir ilişkinin bulunamaması Sener vd. (2015) çalışmasıyla örtüşmektedir.

Küreselleşme süreci, ülke ekonomilerini birbirine daha fazla entegre ederken, dışsal şokların ve ticari açıklığın etkisiyle toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir. Bu nedenle, hükümetlerin sosyal refahı korumak ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla geliştireceği politikalar büyük önem taşımaktadır. Özellikle dışsal şoklar, toplumsal yapıyı olumsuz etkileyerek gelir eşitsizliklerini artırabilir; bu da hükümetlerin kamu harcamalarını artırarak sosyal güvenlik ağlarını güçlendirmelerini gerektirir. Kamu harcamalarının yalnızca ekonomik büyümeyi desteklemek değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri azaltmayı ve sosyal huzuru sağlamayı hedefleyen bir stratejiyle yönlendirilmesi gerektiği açıktır. Kriz dönemlerinde artırılan kamu

harcamaları, sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerde yapılan yatırımlarla, en kırılgan kesimleri koruyarak toplumsal dayanışmayı pekiştirebilir. Ancak, bu harcamaların geçici çözümlerle sınırlı kalmayıp, uzun vadeli yapısal reformları destekleyen bir çerçeveye oturtulması gerekmektedir. Bu noktada, yerli üretimin teşvik edilmesi ve dışa bağımlılığın azaltılması, sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunacak önemli politika araçlarıdır. Bu bağlamda, hükümetler yalnızca dışsal şokları geçiştirmek için değil, toplumsal refahı sürekli kılacak stratejiler geliştirmelidir.

Gelecekteki çalışmalar, ticari açıklık, dışsal şoklar ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı şekilde inceleyerek, bu dinamiklerin ülkeler arasındaki farklılıklarını ortaya koyabilir. Ayrıca, küreselleşmenin ekonomik yapılar üzerindeki uzun vadeli etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemesi, ülkelerin ekonomik krizlere karşı daha sağlam bir yapı inşa etmeleri ve ekonomik sürdürülebilirliklerini artırmaları için kritik öneme sahiptir. Bu tür araştırmalar, hükümetlerin ve politika yapıcılarının daha etkili stratejiler geliştirmelerine olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Abizadeh, Sohrab (2005), “An Analysis of Government Expenditure and Trade Liberalization”, **Applied Economics**, 37(16), 1881-1884.
- Adsera, Alicia ve Boix, Carles (2002), “Trade, Democracy, and The Size of the Public Sector: The Political Underpinnings of Openness”, **International Organization**, 56(2), 229–262.
- Akçağlayan, Anıl ve Kayıran Meltem (2010), “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 5(2), 129-146.
- Alpaslan (1999), “Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 1(2), 51-65.
- Alesina, Alberto ve Wacziarg, Romain (1998), “Openness, Country Size and the Government”, **Journal of Public Economics**, 69(3), 305–321.
- Altay, Asuman ve Aysu, Ahmet (2013), “Etkinlik ve Telafi Edici Etki Hipotezi: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, **TİSK Akademi**, 8(15), 130-154.
- Anderson, Richard G. ve Gascon Charles S. (2007), “The Perils of Globalization: Offshoring and Economic Insecurity of the American Worker”, **Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper Series**, Working Paper 2007-004A.
- Aregbeyen, Omo ve İbrahim, Taofik Mohammed (2014). “Trade Openness-Government Size Nexus: Compensation Hypothesis Considered for Nigeria”, **Journal of Review on Global Economics**, 3, 364-372.
- Aslan, Murat ve Taşdemir, Murat (2009), “Is fiscal synchronization hypothesis relevant for Turkey? Evidence from cointegration and causality tests with endogenous structural breaks”, **Journal of Money, Investment and Banking**, 12 (2009), 14-25.
- Aydoğuş, İsmail ve Topçu, Mert (2013), “An Investigation of Co-Integration and Causality between Trade Openness and Government Size in Turkey”, **International Journal of Economics and Financial Issues**, 3(2), 319-323.
- Bakan, Selahaddin ve Güven, Mehmet Emin (2021), “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Örneğinde Bölgesel İşbirliği Örgütlerinin Etkileri ve Akdeniz Üzerine Değerlendirme”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 18(1), 528-557.

- Balle, Frank ve Vaidya, Ashish (2002), “A Regional Analysis of Openness and Government Size”, **Applied Economics Letters**, 9(5), 289–292.
- Barro, Robert J. (1979), “On the Determination of Public Debt”, **Journal of Political Economy**, 87(5), 940-971.
- Bayrakdar, Seda ve Soyyiğit, Semanur (2021), “Türki Cumhuriyetlerde Telafi ve Etkinlik Hipotezi Geçerliliğinin Sınanması”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 10(3), 1745-1757.
- Benarroch, Michael ve Pandey, Manish (2008), “Trade Openness and Government Size”, **Economic Letters**, 101(3), 157-159.
- Benarroch, Michael ve Pandey, Manish (2012), “The relationship between trade openness and government size: Does disaggregating government expenditure matter? ”, **Journal of Macroeconomics**, 34(1), 239-252.
- Borghi, Elisa (2009), “Trade Openness and Public Expenditure on Labor Market Policies ”. **University Of Milano**, September 1, 1-21.
- Breusch, Trevor S. ve Pagan Adrian R. (1980), “The Lagrange Multiplier Test And Its Applications To Model Specification in Econometrics”, **The Review Of Economic Studies**, 47(1), 239-253.
- Bussemeyer, Marius R. (2009), “From Myth to Reality: Globalization and Public Spending in OECD Countries Revisited”, **European Journal of Political Research**, 48(4), 455-482.
- Cameron, David R. (1978), “The Expansion of The Public Economy: A Comparative Analysis”, **The Americal Political Science Review**, 72(4), 1243-1261.
- Ceylan, Servet ve Yılmaz Şahin, Burcu (2018). “Kamu büyüklüğü dışı açıklık ilişkisinin analizi: Türkiye örneği”, **Yönetim ve Ekonomi**, 25(2), 501-511.
- Chang, Tsangyao ve Chiang, Gengnan (2009), “Revisiting the Government Revenue-Expenditure Nexus: Evidence from 15 OECD Countries Based on the Panel Data Approach”, **Czech Journal of Economics and Finance**, 59(2), 165-172.
- Cusack, Thomas R. (1997), “Partisan Politics and Public Finance: Changes in Public Spending in the Industrialized Democracies, 1995-1989”, **Public Choice**, 91, 375-394
- Çavuşoğlu, A. Tarkan (2008), “Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 20, 143-159.
- Çelik, Kenan (2015), **Uluslararası İktisat**, 6.Baskı, Celepler Matbaa, Trabzon.
- Çelik, Sadullah, ve Basdas, Ulkem (2010), “How Does Globalization Affect Income Inequality? A Panel Data Analysis”, **International Advances in Economic Research**, 16, 358-370.
- Dominitz, Jeff ve Manski, Charles F. (1997), “American Association for Public Opinion Research”, **The Public Opinion Quarterly**, 61(2), 261-287.

- Dumitrescu, Elena-Ivona ve Hurlin, Christophe (2012), “Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels”, **Economic Modelling**, 29(4), 1450-1460.
- Dura, Yahya Can ve Yalçıntaş, Selin (2022), “The Relationship between Globalization-Public Expenditure on the Basis of the Compensation and Efficiency Hypotheses”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 9(1), 79-92.
- Eberhardt, Markus (2012), “Estimating panel time-series models with heterogeneous slopes”, **The Stata Journal**, 12(1), 61-71.
- Edwards, Chris ve De Rugy, Veronique (2002), “International Tax Competition: A 21st-Century Restraint on Government”, **Policy Analysis**, 431, 1-43
- Engin, B. (2016), Uluslararası ekonomik entegrasyonlar ve kuruluşlar. Ekin Yayıncılık.
- Epifani, Paolo ve Gino, Gancia (2009), “Openness, Government Size and Terms of Trade”, **Review of Economic Studies**, 76(2), 629-668.
- Erauskin, Iñaki (2011), “Financial Openness, Volatility, and the Size of Productive Government”, **SERIEs**, 2(2), 233-253.
- Ferris, J. Stephen vd. (2008), “Studying the Role of Political Competition in the Evolution of Government Size Over Long Horizons”, **Public Choice**, 137, 369-401.
- Friedman, Milton (1978), “The limitations of tax limitation”, **Policy Studies: Review Annual**, 565-572.
- Garen, John ve Trask, Kathleen (2005), Do More Open Countries Have Bigger Governments? Another Look”, **Journal of Development Economics**, 77 (2), 533-551.
- Garrett, Geoffrey (2001), “Globalization and Government Spending Around The World”, **Studies in Comparative International Development**, 35(4), 3-29
- Garrett, Geoffrey ve Mitchell, Deborah (2001), “Globalization, Government Spending and Taxation in the OECD”, **European Journal of Political Research**, 39(2), 145–177.
- Gemmell, Norman vd. (2008), “Foreign Investment, International Trade and the Size and Structure of Public Expenditures”, **European Journal of Political Economy**, 24(1), 151-171.
- Genç, Murat Can ve Telatar, Osman Murat (2015), “Telaflı Hipotezi Türkiye İçin Geçerli midir?”, **International Conference on Eurasian Economies**, 437-444
- Göçer, İsmet vd. (2012), “Seçilmiş OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Çoklu Yapısal Kırılmalı Panel Veri Analizi”, **Maliye Dergisi**, (163), 449-467.
- Hasan, Mohammad ve Lincoln, Lan (1997), “Tax then Spend or Spend then Tax? Experience in UK, 1961-93”, **Applied Economics Letters**, 4(4), 237-239

- Islam, Muhammad Q. (2004), “The Long Run Relationship Between Openness And Government Size: Evidence From Bounds Test”, **Applied Economies**, 36(9), 995-1000.
- Jetter, Michael ve Parmeter, Christopher F. (2015), “Trade Openness and Bigger Governments: The Role of Country Size Revisited”, **European Journal of Political Economy**, 37, 49–63.
- Karluk, S. Rıdvan (1995), “**Küreselleşen dünyada uluslararası ekonomik kuruluşlar ve entegrasyonlar**”, Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Kaufman, Robert R. ve Segura-Ubiergo, Alex (2001), “Globalization, Domestic Politics and Social Spending in Latin America: A Time-Series Cross-Section Analysis, 1973-97”, **World Politics**, 53(4), 553-587
- Kimakova, Alena (2009), “Government Size and Openness Revisited: The Case of Financial Globalization”, **Kyklos**, 62(3), 394-406.
- Klien, Michael vd. (2011), “Globalization, Welfare Regimes and Social Protection Expenditures in Western and Eastern European Countries”, **Public Choice**, 148(4), 569-594
- Koçbulut, Özgür ve Altıntaş, Halil (2016), “İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Analizi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (48), 145-174.
- Kueh, Jerome Swee-Hui vd. (2008), “Bounds estimation for trade openness and government expenditure nexus of ASEAN-4 countries”, **Economics, Management and Financial Markets**, 4(1), 103-112.
- Künç, Soner (2022), **Etkinlik ve Telif Edici Etki Hipotezlerinin G20 Ülkeleri İçin Geçerliliğinin Sınanması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Liberati, Paolo (2007), “Trade Openness, Capital Openness and Government Size”, **Journal of Public Policy**, 27(2), 215-247.
- Molana, Hassan vd. (2004), “On the Causal Relationship Between Trade-Openness and Government Size: Evidence From 23 OECD Countries”, **University of Dundee Discussion Paper**, 164, 1-18
- Osberg, Lars (1998), “Economic Insecurity”, Social Policy Research Centre, **Discussion Paper** No: 88
- Özek, Yavuz ve Bayat, Tayfur (2020), “BRICS ülkelerinde etkinlik ve telif edici etki hipotezlerinin geçerliliğinin test edilmesi”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 13(35), 719-741.
- Pesaran, M. Hashem (2004), “General Diagnostic Tests for Cross-Sectional Dependence in Panels”, **Empirical Economics**, 60(1), 13-50

- Pesaran, M. Hashem (2015), **Time Series and Panel Data Econometrics**, 1. Baskı, Oxford University Press, Oxford.
- Pesaran, M. Hashem vd. (2008), “A Bias-Adjusted LM Test Of Error Cross-Section Independence”, **Econometrics Journal**, 11(1), 105-127
- Pesaran, M. Hashem ve Yamagata.Takashi (2008), “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”, **Journal of Econometrics**, 142(1), 50-93.
- Pickup, Mark (2006), “Globalization, Politics and Provincial Government Spending in Canada”, **Canadian Journal of Political Science**, 39(4), 883-917.
- Porto, Alberto vd. (2016), “The Impact of Globazation on Subnational Expenditures Efficiency and Compensaitaion Effects”, **Journal of Finance and Economics**, 4(2), 1-22.
- Quintieri, Beniamino ve Belle, Mariano (1997), “Causality Between Public Expenditure and Taxation: Evidence from the Italian Case”, Pantelis Capros ve Daniele Meulders (Ed.), **In Budgetary Policy Modelling Public Expenditures**, içinde 214-234, Routledge, New York.
- Rodrik, Dani (1997), **Küreselleşme Sınırı Aştı mı?** (Çev. Fatma Ünsal ve İzzet Akyol), Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.
- Rodrik, Dani (1998), “Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?”, **Journal Of Political Economy**, 106(5), 997-1032.
- Scheve, Kenneth ve Slaughter, Matthew J. (2002), “Economic Insecurity and The Globalization of Production”, **NBER Working Paper Series**, Working Paper 9339
- Sener, Sefer vd. (2015). “The analysis for the validity of compensation and efficiency hypotheses in Turkey between 1975 and 2013”, **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 195, 624-631.
- Shelton, Cameron A. (2007), “The Size and Composition of Government Expenditure”, **Journal of Public Economics**, 91(11), 2230-2260.
- Tanzi, Vito (2002), “Globalization and the Future of Social Protection”, **Scottish Journal of Political Economy**, 49(1), 116-127.
- Taşar, İzzet (2016), “Türkiye’de etkinlik ve telafi edici etki hipotezlerinin geçerliliğinin test edilmesi”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(2), 15-22.
- Tuncer, Güner (2016), “Telafi Hipotezinin Türkiye’de Geçerliliği: Bölgesel Panel Veri Analizi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (48), 144-154.
- Tüğen, Kâmil (2007), **Devlet Bütçesi**, 6. Baskı, Bassaray Matbaası, İzmir
- Tütüncü, Asiye ve Zengin, Hilmi (2019), “Telafi ve Etkinlik Hipotezlerinin MINT Ülkeler için Geçerliliğinin İncelenmesi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(1), 81-94.

- United Nations (2008), **Overcoming Economic Insecurity. World Economic and Social Survey 2008**, Department of Economic and Social Affairs, New York.
- URL, “İMKB”, İMKB Sözlüğü (t.y.), <https://borsaistanbul.com/tr/> (17.01.2024)
- URL, BSEC, “Organization of the Black Sea Economic Cooperation” (t.y.), <http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation>, (10.03.2024)
- URL, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (20.02.2024)
- URL, <https://www.trademap.org/Index.aspx> (25.02.2024)
- URL, KEİ Üye ve Gözlemci Ülkeler Haritası (t.y.), <https://en.wikipedia.org/wiki/BSEC>, (10.01.2024)
- URL, T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)” (t.y.), www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu_kei_.tr.mfa (10.03.2024)
- Westerlund, Joakim (2007), “Testing For Error Correction in Panel Data”, **Oxford Bulletin Of Economics And Statistics**, 69(6), 709-747.
- Westerlund, Joakim vd. (2011), “The tax-spending nexus: Evidence from a panel of US state–local governments”, **Economic Modelling**, 28(3), 885-890.
- Wilson, John Douglas ve Wildasin, David E. (2004) “Capital Tax Competition: Bane or Boon”, **Journal of Public Economics**, 88(6), 1065-1091.
- Wood, Adrian (1998) , “Globalisation and the Rise in Labour Market Inequalities”, **The Economic Journal**, 108(450), 1463-1482.
- Wolf, Holger (2005) , “Volatility: Definitions and Consequences. Managing Volatility and Crises. A Practitioner Guide, Cambridge University Press, New York 45-64.
- Yerdelen Tatoğlu, Ferda (2017), **Panel Zaman Serileri Analizi**, 3. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Zeren, Fatma ve Ergün, Suzan (2013), “Ticari Açıklık ve Kamu Büyüklüğü ilişkisi: Panel Nedensellik Testi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 27(4), 229-240.
- Zortuk, Mahmut ve Beşer, Berna (2014), “Dışa Açıklık ve Demokratik Yapının Kamu Kesimi Büyüklüğü Üzerindeki Etkisi: Rodrik Hipotezine Geçiş Ekonomilerinden Kanıt”, **Ege Akademik Bakış**, 14(3), 345-359.

EKLER

Ek 1: KEİ Ülkelerinin Dış Ticaret Rakamları**Arnavutluk'un Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)**

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	0,07	0,12	0,14	0,20	0,21	0,14	0,21	0,35	0,26	0,31	0,34
İthalat	0,54	0,57	0,60	0,71	0,94	0,65	0,83	1,14	1,09	1,33	1,50
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	0,45	0,61	0,66	0,79	1,08	1,03	1,09	1,54	1,95	1,97	2,34
İthalat	1,86	2,31	2,62	3,06	4,19	5,58	4,55	4,41	5,38	4,88	4,92
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	2,43	1,92	1,96	2,29	2,87	2,72	2,51	3,56	4,31		
İthalat	5,22	4,30	4,61	5,27	5,93	5,90	5,57	7,72	8,40		

Kaynak: Trademap.org**Azerbaycan'ın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)**

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	1,57	0,99	0,66	0,64	0,63	0,78	0,61	0,93	1,75	2,31	2,17
İthalat	1,00	0,64	0,78	0,67	0,96	0,79	1,08	1,04	1,17	1,43	1,67
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	2,59	3,62	7,65	13,02	21,27	30,59	21,10	26,48	34,50	32,63	31,70
İthalat	2,63	3,52	4,35	5,27	6,05	7,57	6,51	6,75	10,17	10,42	10,32
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	28,26	16,59	13,11	15,48	20,32	19,64	13,73	22,21	38,15		
İthalat	9,19	9,22	8,49	8,78	11,47	13,67	10,73	11,70	14,54		

Kaynak: Trademap.org

Bulgaristan'ın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	3,55	3,58	4,01	5,36	4,89	4,94	4,30	3,98	4,85	5,12	5,73
İthalat	4,22	4,90	4,59	5,66	5,08	4,93	4,95	5,48	6,54	7,28	7,95
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	7,54	9,93	11,74	15,06	18,52	22,36	16,32	20,63	28,21	26,69	29,58
İthalat	10,87	14,45	18,16	23,27	29,96	36,91	23,54	25,51	32,58	32,71	34,30
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	29,25	25,37	26,57	31,44	33,62	33,34	31,95	41,16	50,24		
İthalat	34,65	29,21	28,93	34,18	37,86	37,66	35,06	46,21	58,05		

Kaynak: Trademap.org

Ermenistan'ın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	0,08	0,16	0,22	0,27	0,29	0,23	0,22	0,23	0,29	0,34	0,51
İthalat	0,21	0,25	0,39	0,67	0,86	0,89	0,90	0,80	0,88	0,87	0,99
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	0,69	0,72	0,97	0,99	1,15	1,06	0,71	1,01	1,33	1,38	1,48
İthalat	1,28	1,35	1,80	2,19	3,27	4,43	3,32	3,78	4,15	4,26	4,48
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	1,52	1,49	1,79	2,25	2,41	2,64	2,54	3,02	5,36		
İthalat	4,40	3,24	3,27	4,19	4,96	5,51	4,56	5,36	8,77		

Kaynak: Trademap.org

Gürcistan'ın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	0,07	0,07	0,16	0,15	0,20	0,24	0,19	0,24	0,32	0,32	0,35
İthalat	0,23	0,17	0,34	0,39	0,69	0,94	0,89	0,69	0,71	0,75	0,80
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	0,46	0,65	0,87	0,94	1,23	1,50	1,13	1,68	2,19	2,38	2,91
İthalat	1,14	1,85	2,49	3,68	5,22	6,30	4,50	5,26	7,07	8,04	8,02
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	2,86	2,20	2,12	2,75	3,38	3,80	3,34	4,24	5,58		
İthalat	8,60	7,30	7,34	8,06	9,36	9,52	8,05	10,10	13,55		

Kaynak: Trademap.org

Kuzey Makedonya'nın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	1,20	1,06	1,09	1,20	1,15	1,24	1,31	1,19	1,32	1,16	1,12
İthalat	1,21	1,20	1,48	1,72	1,63	1,78	1,92	1,78	2,09	1,69	2,00
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	1,37	1,68	2,04	2,40	3,40	3,99	2,71	3,35	4,48	4,02	4,30
İthalat	2,31	2,93	3,23	3,76	5,28	6,88	5,07	5,47	7,03	6,52	6,62
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	4,97	4,54	4,79	5,67	6,91	7,19	6,64	8,19	8,73		
İthalat	7,30	6,43	6,76	7,72	9,05	9,47	8,72	11,39	12,76		

Kaynak: Trademap.org

Moldova'nın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	0,47	0,48	0,57	0,75	0,80	0,88	0,63	0,47	0,47	0,57	0,64
İthalat	0,64	0,63	0,66	0,84	1,07	1,17	1,02	0,59	0,78	0,89	1,04
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	0,79	0,99	1,09	1,05	1,34	1,59	1,28	1,54	2,22	2,16	2,43
İthalat	1,40	1,77	2,29	2,69	3,69	4,90	3,28	3,86	5,19	5,21	5,49
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	2,34	1,97	2,05	2,43	2,71	2,78	2,47	3,14	4,34		
İthalat	5,32	3,99	4,02	4,83	5,76	5,84	5,42	7,18	9,22		

Kaynak: Trademap.org

Romanya'nın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	4,50	4,89	6,15	7,91	8,09	8,43	8,30	8,52	10,41	11,39	13,88
İthalat	6,26	6,52	7,11	10,28	11,44	11,28	11,82	10,42	13,15	15,57	17,85
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	17,66	23,55	27,69	32,46	40,49	49,54	40,57	49,58	63,04	57,84	65,84
İthalat	23,98	32,69	40,52	51,16	70,31	84,05	54,32	62,11	76,48	70,21	73,48
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	69,73	60,60	63,53	70,76	79,66	76,87	70,72	87,39	96,71		
İthalat	77,75	69,82	74,56	85,49	97,75	96,54	92,13	116,20	132,49		

Kaynak: Trademap.org

Rusya'nın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	42,04	44,30	67,38	82,42	89,69	86,90	74,44	75,55	105,03	101,88	107,30
İthalat	40,74	36,14	50,45	62,60	68,09	71,98	58,02	39,54	44,86	53,76	60,97
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	135,93	183,21	243,80	303,55	354,40	471,61	303,39	400,63	522,01	529,26	521,84
İthalat	76,07	97,38	125,43	164,28	223,49	291,86	191,80	248,63	323,83	335,45	341,27
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	496,81	341,42	281,71	352,94	443,91	419,72	333,53	494,35	588,33		
İthalat	307,88	193,02	191,49	238,38	248,86	253,88	240,09	304,01	280,35		

Kaynak: Trademap.org

Türkiye'nin Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	14,72	15,34	18,11	21,60	23,25	26,26	26,88	26,99	27,78	31,33	36,06
İthalat	22,87	29,43	23,27	35,71	43,63	48,56	45,92	40,23	54,50	41,40	51,55
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	47,25	63,17	73,48	85,54	107,27	132,03	102,14	113,88	134,91	152,46	161,48
İthalat	69,34	97,54	116,77	139,58	170,06	201,96	140,93	185,54	240,84	236,55	260,82
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	166,51	150,98	149,25	164,50	177,17	180,83	169,64	225,21	254,19		
İthalat	251,14	213,62	202,19	238,72	231,15	210,35	219,52	271,43	363,71		

Kaynak: Trademap.org

Ukrayna'nın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	8,05	7,82	10,31	13,13	14,40	14,23	12,64	11,58	14,57	16,27	17,96
İthalat	7,10	9,53	10,75	15,48	17,60	17,13	14,68	11,85	13,96	15,78	16,98
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	23,07	32,67	34,23	38,37	49,30	66,95	39,78	51,48	68,46	68,53	64,34
İthalat	23,02	29,00	36,14	45,04	60,62	85,54	45,49	60,91	82,59	84,64	76,79
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	53,90	38,13	36,36	43,27	47,34	50,05	49,19	68,07	44,38		
İthalat	54,43	37,52	39,25	49,61	57,19	60,80	54,34	72,84	55,24		

Kaynak: Trademap.org

Yunanistan'ın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	9,51	8,44	9,40	11,05	11,71	11,33	10,87	11,07	11,75	11,51	10,41
İthalat	23,22	22,01	21,51	25,90	28,24	26,92	30,29	30,53	33,48	33,02	31,57
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	13,38	15,31	18,44	21,53	26,56	31,28	25,15	28,02	33,78	35,32	36,14
İthalat	44,85	52,76	57,73	67,30	84,85	96,62	74,13	65,91	66,71	61,69	60,86
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	35,96	28,55	28,15	32,63	39,50	37,91	35,22	47,22	57,39		
İthalat	61,98	46,79	46,81	53,50	63,88	62,38	55,95	77,11	97,70		

Kaynak: Trademap.org

Sırbistan'ın Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İhracat	6,43	8,83	10,97	8,35	9,80	11,78	11,23	14,61	14,85	13,38	14,87
İthalat	13,17	19,16	24,33	16,05	16,74	19,86	18,93	20,54	20,60	17,88	19,25
Yıllar	2017	2018	2019	2020	2021	2022					
İhracat	16,99	19,23	19,63	19,50	25,56	29,06					
İthalat	21,95	25,88	26,73	26,23	33,80	41,15					

Kaynak: Trademap.org

KEİ'nin Dünya ile Dış Ticareti (Milyar ABD \$)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İhracat	85,82	87,25	118,17	144,67	155,29	155,59	140,59	140,69	178,81	182,51	196,46
İthalat	108,23	111,99	121,93	160,64	180,21	187,03	172,30	144,06	173,22	173,78	194,86
Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	251,18	336,08	422,64	522,12	634,83	824,48	563,72	709,61	908,84	925,86	938,98
İthalat	258,75	337,55	411,54	524,45	686,15	856,93	573,50	694,87	881,87	879,49	907,92
Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022		
İhracat	909,37	687,13	626,26	743,38	879,02	857,11	740,97	1033,33	1186,75		
İthalat	848,46	642,32	636,98	760,67	809,08	798,25	766,35	975,04	1095,92		

Kaynak: Trademap.org

ÖZGEÇMİŞ

Aleyna ERASLAN, 2016 yılında Uluslararası Şehit Halil İbrahim Gürel Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni, 2020 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nü bitirdi. 2020 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yüksek lisans programına başladı.

ERASLAN, bekar olup İngilizce bilmektedir.